

SADIK YAZAR**

Yeni Bir Nüshayla Değişen Fotoğraf: Yûsuf-ı Meddâh'ın (ö. XIV. yy) *Kıssa-i Yûsuf'u* ya da Erzurumlu Darîr *Kıssa-i Yûsuf* Adlı Bir Mesnevi Yazmış mıdır?*

A new copy (nushah) and a new photo: *Qıssa-i Yûsuf* of
Yûsuf-ı Meddâh (14th century) or did Darîr of Erzurum had
written a mathnawi titled *Qıssa-i Yûsuf*

Ö Z E T

Anadolu sahası Türk edebiyatının erken dönemlerinde, çok rağbet gören hikâyelerden biri, XVI. yüzyılın sonuna kadar etkisini kaybettirmeden devam edecek olan Yusuf u Züleyha hikâyesidir. Şu ana kadar yapılan çalışmalarda, XIII. ve XIV. yüzyıllarda; Alî, Haliloğlu Alî, Şeyyâd Hamza, Süle Fakîh ve Erzurumlu Darîr gibi şairlerin bu hikâyeyi ele aldıkları bilinmekteydi. Bu çalışmada, 2015 yılında, İstanbul Medeniyet Üniversitesi BAP biriminin desteklediği "Cezayir Milli Kütüphanesi'ndeki Türkçe Yazmaların Kataloğu" başlıklı 15 günlük bir araştırma projesi kapsamında tespit ettiğimiz bir Kıssa-i Yûsuf mesnevisi ele alınacaktır. Öncelikle bahsi geçen mesnevinin nüshası ve bu nüshasından hareketle eserin tanıtımı

A B S T R A C T

One of the most populer stories in the early Anatolian Turkish literature is the Prophet Joseph's story whose strong effect continued until the end of the XVIth century in the Ottoman literature. Because this story was considered the most beautiful story in the Quran it is not surprise to see that this story is written by than thirty different authors in verse or prose in the classical Turkish literature. It was known that Joseph's story was written by Alî, Haliloglu Alî, Şeyyâd Hamza, Süle Fakîh and Darîr of Erzurum in the 13th and 14th centuries according to the studies that carried out so far. In this article, it will be handle a mathnawi of Joseph's story whose one copy was found within the scope of a 15-day research project titled

* Makalenin Geliş Tarihi: 29.10.2018 / Kabul Tarihi: 30.11.2018.

** Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (zyazar@gmail.com).

"Üstün Başarılı Genç Bilim İnsanlarını Ödüllendirme Programı (GEBİP) dâhilinde bu çalışmaya verdiği destekten dolayı Türkiye Bilimler Akademisi'ne (TÜBA) teşekkür ederim. Ayrıca bu makaleyi okuyup kıymetli görüşlerini benimle paylaşma lütfunda bulunan Prof. Dr. Mücahit Kaçar, Doç. Dr. Savaşkan Cem Bahadır, Dr. Öğr. Üyesi Sibel Murad, Dr. Öğr. Üyesi Kenan Özçelik, Dr. Öğr. Üyesi Güler Doğan Averbek, Araş. Gör. Irmak Kaçar ve öğrencim Rumeysa Bayrama'a teşekkürü borç bilirim.

yapılıp XIV. yüzyılda yaşamış velut şairlerden Yûsuf-ı Meddâh'a ait olduğu kanıtlanmaya çalışılacaktır. Ardından da bu nüshayla birlikte eserin şairine dair ortaya çıkan karmaşık durum üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda; Gülçin Kocaengin ve Leyla Karahan'ın Erzurumlu Darîr'e nispet ederek neşrettikleri Kıssa-i Yûsuf ile büyük oranda aynı olan bu yeni nüshadaki bilgilerle birlikte eserin gerçek şairi hakkında bir sonuca varılmaya ve bu yeni nüshasıyla birlikte eserin Süle Fakîh'in Yûsuf u Züleyhâ mesnevisiyle ilişkisi hakkında bir tespit yapılmaya çalışılacaktır.

"Catalog of Turkish Manuscripts in the National Library of Algeria" that supported by BAP (scientific research project) department of Istanbul Medeniyet University in 2015. First of all, this copy (nushah) of the mentioned mathnavi and the work (mathnavi) itself will be introduced through this copy and than will be tried to prove that it belonged to Yûsuf-ı Meddâh who was a prolific poet of the 14th century. Then we will focus on the complex situation of the poet of the work which by this copy appeared. In this context; because we realize that this new copy is another copy of the Kıssa-i Yûsuf (the Story of Joseph) which was published by Gülçin Kocaengin and Leyla Karahan belonging to Darîr of Erzurum before a few decades it will be tried to reach a conclusion about the true poet of the work and by its new copy will be given information about its relationship with the mathnavi of Süle Faqîh which written in the same story.

ANAHTAR KELİMELEER

Yûsuf-ı Meddâh, Kıssa-i Yûsuf, Yusuf u Züleyha, Süle Fakîh, Yazma Eserler, Meddahlık Geleneği, Candaroğulları Beyliği

KEYWORDS

Yûsuf-ı Meddâh, Kıssa-i Yûsuf, Yusuf u Züleyha, Süle Fakîh, Manuscript, the tradition of storytelling, the principality of Candaroğulları

Giriş

XIX. yüzyılın sonundan başlayarak Türk edebiyatının tarihini yazma girişimleri günümüze kadar devam etmiştir. Bu girişimlerin neticesidir ki erken dönemlerde "Türk Edebiyatı Tarihi" gibi daha genel başlıklarla, son yıllarda ise Türk edebiyatının devirleri ya da yönelişleri de dikkate alınarak "Klasik/Eski Türk Edebiyatı", "Yeni Türk Edebiyatı", "Tanzimat Edebiyatı", "Türk Halk Edebiyatı", "Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı" gibi daha dar kapsamlı başlıklarla yazılmış, hatırı sayılır bir edebiyat tarihi külliyatından bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte, gerçek anlamıyla bir Türk edebiyatı tarihinin henüz kaleme alnamadığını dile getiren araştırmacıların sayısı da az değildir. Bu konudaki düşüncelerini en yüksek perdeden seslendiren Metin Kayahan Özgül, *Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış: Eski Türk Edebiyatı* isimli derleme türündeki kitabın girişinde, edebiyat tarihi yazımını sorunsallaştırıp birkaç maddede bir edebiyat tarihinde olmazsa olmazları sıralamaktadır. Öncelikle "Şimdiki hâlde, Türk edebiyatının henüz tarihi yazılmamıştır." (Özgül 2015: V) şeklindeki teşhisi yapan Özgül, Türk edebiyatı tarihinin yazılabilmesi için evvela tarih boyunca birçok defa alfabe değiştirmiş bir milletin bu farklı alfabelerle ürettiği metinlerin ortaya konulması gerektiğini ifade eder. Bu noktada henüz son alfabe değişikliğinin bile yaralarını saramadığımızı belirten araştırmacı şu can alıcı soruyu sorar:

“Bir kütüphane köşesinde, yeni harflere aktarılmayı bekleyen ve bu gerçekleştiğinde bütün edebiyat tarihimizi yeni baştan yazmak zorunda kalacağımız bir eser olmadığından hakikaten bu kadar emin miyiz?” (Özgül 2015: VI)¹

Geniş bir coğrafyaya yayılan İslamî yazmaları havi herhangi bir koleksiyonda araştırma yapmış ya da yapacak olan birinin bu sorunun ima edilen cevabına her zaman katılacağı aşîkârdır. Yüz yılı aşkın bir süredir varisi olduğu mirasa dönüp bakmaya, bu mirası ortaya çıkarıp gelecek nesillere bırakmaya çalışan bir şuurdan bahsetmek mümkün ise de muhtelif sebeplerden dolayı bu şuurun katettiği yol çok sınırlı kalmıştır. Başta sistemsizlik ve düzensizlik olmak üzere, yeterli bütçenin ayrıl(a)maması, işin hassasiyetinin yeteri kadar anlaşılamaması, yazmaların farklı ülkelerde olması sebebiyle eklenen siyasi/diplomatik sorunlar gibi birçok sebepten ötürü, en gelişmiş yöntemlerle, en uygun ortamlarda muhafaza edilip gözlerden irak tutulan İslamî yazmaların kataloglanma süreci hala tamamlan(a)mamıştır. Öte taraftan bu kataloglanma sürecinin tamamlanmaması, eldeki eserlerin de tüm nüshalarının tespit edilmesini zorlaştırmakta, bu durum da kimi metinler etrafındaki şüphelerin zayıf olmasına sebep olmaktadır. Bilindiği üzere, oldukça geç bir dönemde matbaa kültürüne geçen İslam medeniyetinde XIX. yüzyıla kadar yazma kültürü hakim idi. Bu kültür içerisinde eserler, matbaa kültüründe olduğu gibi yazılıp sona erdirilen bir süreçle üretilmekten ziyade her kopyalama sırasında yeniden yazılan, bundan dolayı da her bir nüshası az veya çok farklılıklar gösteren bir süreç geçirirlerdi. Hal böyle olunca zaman zaman, birbirinden farklılık gösteren nüshaları oluşan kimi eserlerin yazarlarını tespit etmede zorluklar yaşandığı da görülmektedir.

Bu makalede, Cezayir Milli Kütüphanesi’nde tespit ettiğimiz bir *Kıssa-i Yûsuf* mesnevisinin tanıtımını yapıp bu nüshanın yukarıda anlatılan durumun tipik bir örneği olarak Anadolu sahası erken dönem Türk edebiyatı tarihi araştırmalarına katkısı üzerinde durmaya ve bu nüshasındaki bilgilere göre eserin kime ait olduğunu irdeledikten sonra, daha

¹ Jun Just Witkam da henüz kataloğu hazırlanmayan İslamî yazmalar için Adam Gacek’in alıntısıyla şu can alıcı cümleyi kurar:

“Bunun mevcut Arapça literatüre önemli bir tesirinin olmayacağını söylemek kendimizi kandırmak olur.” (Gacek 2013: 61)

evvel Erzurumlu Darîr'e atfedilerek neşredilen *Kıssa-i Yûsuf*'la ilişkisine bakmaya çalışacağız.

Kıssa-i Yûsuf'un Cezâyir'deki Nüshası

Kıssa-i Yûsuf'un nüshası, üç yüz yılı aşkın bir süre boyunca Osmanlı hakimiyetinde bulunan Cezayir'deki Cezayir Milli Kütüphanesi'nde 1942 numara ile kayıtlı bulunmaktadır.² Her bir sayfasında iki sütun halinde 17 satır bulunan 62 yapraktan oluşan bu nüshanın cildi kopmuştur. 1b'den itibaren başlayan eserin serlevhasında "Hikâyet-i Yûsuf Peygamber aleyhi's-selâm" ibaresi yer almaktadır. Sayfa ve sütun cetvellerinin kırmızı mürekkeple çizildiği nüshada düzenli olarak reddâde/müşir kullanılmıştır. Harekeli bir nesihle Şaban 1143/Şubat-Mart 1731 tarihinde istinsah edilen eserin nüshası çok yıpranmıştır. Bu yıpranmanın birinci amili kurt yenikleri ve bakımsızlıktır. Öncelikle yaprakların üst kısımdan sağ ve sol köşeleri düzensiz bir üçgen biçiminde kopmuştur. Bu kopmalar birkaç yaprakta metne ulaşmış olup metnin okunmasını zorlaştırmaktadır. Yaprakların yazı alanı dışında kalan bölümlerinde yoğunlaşan kurt yenikleri de yer yer yazı alanına ulaşmış ve metne zarar vermiştir. Yine ilk 14 yaprakta, yaprakların üst kısmında iki sayfanın tam ortasına isabet eden ve yer yer metne de bulaşan bir nemlenme ve kurt yeniği bulunmaktadır.

Elimizdeki nüshanın müstensihî ya da istinsah yeri bilinmemektedir; yukarıda da belirtildiği üzere, bu nüshanın istinsahı eserin telifinden yaklaşık üç yüzyıl sonra gerçekleştirilmiştir. Hal böyle olunca kimi yazmaların istinsahlarında görülen imla güncelleştirilmesinin bu metinde olup olmadığını sormakta fayda vardır. İmla güncelleştirilmesi, belli bir

² Bu eser, 2015 yılında, İstanbul Medeniyet Üniversitesi BAP biriminin desteklediği "Cezayir Milli Kütüphanesi'ndeki Türkçe Yazmaların Kataloğu" başlıklı 15 günlük bir araştırma projesi sırasında ortaya çıkarılmıştır. Bu vesile ile bahsi geçen kurum ve birime teşekkürü bir borç bilirim.

İlk aşamada sadece birkaç beytini görebildiğimiz eserin (birkaç yaprak eksiklikle birlikte) tamamını edinmemiz bahsi geçen kütüphanedeki elverişsiz koşullar dolayısıyla 2017 yılını bulmuştur. Bunda da Cezayir 1 Üniversitesi el-Ulûmu'l-İslâmiyye Fakültesi eş-Şerî'a ve'l-Kânûn bölümünde görevli bulunan Ghebrid Sid Ali'nin büyük katkısı olmuştur, kendisine çok teşekkür ederim.

dönemde belli bir imla sistemine göre yazılan bir metnin sonraki dönemlerde istinsah edilirken yeni dönemin imlasına göre güncelleştirilmesi olarak tarif edilebilir. Bu husus Eski Anadolu Türkçesi devresinde yazılan metinlerin sonraki yüzyıllarda gerçekleşen istinsahlarında karşılaşılabilen bir durum olup bu türden metinlerin yazarı ve yazıldığı dönemi tespit etmede bir güçlük olarak araştırmacıların önüne gelebilmektedir. Elimizdeki nüsha, klasik edebiyat bilgisi hakkında çok da eğitilmiş olmadığını düşündüğümüz bir müstensih tarafından istinsah edilmiş, bundan dolayı da metnin inşası ve anlaşılması noktasında nüshada ciddi kayıplar ve tahripler oluşmuşsa da kopyalama işleminin metnin yazıldığı dönem özelliklerini koruyan bir nüshadan çoğaltıldığını söylemek mümkündür. Gerek imla özellikleri gerek seslendirmelerde, XVIII. yüzyılda istinsah edilen nüshada bir güncelleştirme ameliyesi yapılmamıştır. Bundan öte muhtemelen kaynak alınan nüshadaki harekeleme de yapılan kopyada korunmuştur. Bu noktada yazmada imla açısından bariz bir şekilde dikkat çeken husus özellikle Türkçe kelimelerin aruz vezninin akışına uygun olarak yazılmasıdır. Erken dönem Türk edebiyatı metinlerinde sıklıkla görülen bu husus sonraki dönem metinlerinde de uygulanmaya çalışılmıştır.³ Bazı eklerin tenvinle gösterimi, ilgi ekinin vav ile gösterimi gibi Eski Anadolu Türkçesi devrine ait karakteristik imla hususiyetleri de elimizdeki nüshada görülmektedir.

Eserin Biçimsel Özellikleri, Adı, Yazıldığı Tarih ve Sunulduğu Hami

Kıssa-i Yûsuf, aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezni ile yazılmıştır. Sekiz meclis olarak tertip edilen eserin 2000 beyit civarında olduğunu tahmin etmekteyiz.⁴

Nispeten uzun girişi ile, hatimesi olarak değerlendirebileceğimiz son 16 beytinde, esere dair bilgiler bulmak mümkündür. Bu bilgiler içerisinde eserin adı net olarak yazılmış değildir. Yazmanın serlevhasında “Hikâyet-i Yûsuf Peygamber Aleyhi's-selâm” ibaresi yer almaktadır. Sonraki

³ Aruz imlası hakkında tafsilatlı bilgi için bk. Kılıç 2008; Yazar 2015; Okuyucu-Yazar 2018)

⁴ Eserin üç yaprağına ulaşamadığından tahmin edilmiştir.

yüzyıllarda olduğu gibi, çift kahramanlı bir aşk hikâyesi olarak Yûsuf u Züleyhâ ismiyle sunulmak yerine Hz. Yûsuf'u merkeze alan serlevhadaki bu isimlendirmenin müstensihinin bir tasarrufu olduğu daha muhtemeldir. Bununla birlikte bahsi geçen isimlendirmenin şairin ifadeleriyle de örtüş-tüğü görülmektedir. Mesnevinin geleneksel giriş bölümleri olan tevhd, na'at, dört büyük halife övgüsü ve haminin medhiyesinden sonra konuyu anlatacağı hikâyeye getiren şair şu beyitlere yer vermektedir:

Kılalum şükr-i Hudâvend-i cihân
Söyleyelüm bir 'acâyib dâsitân

Gel varalum biz gülistân-ı kaşas
Gül direlüm gel zemistân-ı kaşas

Ol gül-ile bülbülü şâd idelüm
Kıssa-i Yûsuf çü bünyâd idelüm (3a)

Yukarıdaki beyte dikkat edildiğinde şairin eserinde işlediği hikâyeyi “Kıssa-i Yûsuf” olarak ifade ettiği görülmektedir. Eserin muhtelif yerlerinde de şair bu isimlendirmeyi korumaya devam etmiştir:

İşit imdi **kıssa-i Yûsuf** saña
Eydivirem göz kulağ vir sen baña (4a)
Kıssa-i Yûsuf hikâyet eyledük
Hem kaşas hükmin rivâyet eyledük (62b)

Buna göre eserin adını *Kıssa-i Yûsuf* olarak belirlemek mümkündür. İsimlendirmede Hz. Yusuf üzerinde odaklanılması dönemin diğer Yusuf konulu mesnevilerinde de görülen bir hususiyettir.

Şair, eserinde konu ettiği hikâyeye başlamadan evvel birkaç beyit içerisinde eserini ithaf ettiği hami ve bu hamiyle ilintili olarak eserini yazdığı yer hakkında şu bilgileri vermektedir:

Ol şehensâh pehlüvân-ı 'adl ü dâd
Devletinde oldu 'âlem halkı şâd

Ol celâl-i devlet (??) dîn
Ol mu'ayyen 'adl ü dâd oldu yakîn

Şehsüvâr-ı ‘adl ü inşâf u kerem
Devletinde **Kaşṭamonı** çün İrem

Salṭanat tahtında dâyim ber-mezîd
‘Ömr ü devlet birle şâh beg **Bâyezîd**

Dâyimâ olsun erenler yoldaşı
Hızır-ıla İlyâs olsun koldaşı

Ḳancaru kim yürür olur feth-i bâb
Müşterî yılduzlu ṭâli‘ âfitâb

Her kime kim bir naẓar kıldı şafâ
Ol naẓardan buldı devlet ‘izz ü cā

Dîn-i İslâm oldu [anuñla] ser-firâz
Halk-ı ‘âlem anuñ-ıla kıldı nâz

Kâfiri kıldı helâket ber-devâm
Heybetinden kâfiristân oldu rām

Mısr u Bağdâd ile Tebrîz ittifâk
Hem Ḥorâsân-ile Ḥarzem ü ‘Irâk

Eytdiler kim şâh **Celâlüddîn Begi**
Bî-naẓîr oldu cihânda dîn bigi

Devlet ü iḳbâl ü ‘ömr ü ‘izz ü cā
Artaṭursun dâyimâ iy pâdişâ

Yir-ile gök ortasında her ki var
Ḳamu kılurlar şenâ-yı şehriyâr (2b)

Yukarıdaki beyitlerde bahsi geçen kişi, Candaroğulları Beyliği’nin beylerinden Celâleddîn lakaplı ve “Kötürüm Bâyezîd” olarak bilinen Bâyezîd b. Âdil’dir. Şair adaleti ve cömertliğini öne çıkardığı hamisinin idare merkezi olan Kastamonu’nun da onun zamanında güzelliği ve bayındırlığı ile İrem gibi olduğunu ifade ederek eserin burada yazıldığını zımnen de olsa belirtmektedir.

Eserin tamamlanış tarihi ise, şu beyitlerle ifade edilmiştir:

Hatm oldu bunda işbu dâsitân
Kim işitdüh dâsitân-ı dâ-sitân

Kışsa-i Yûsuf hikâyet eyledük
Hem kaşas hükmin rivâyet eyledük

Kuş dilinden ne kadar şu ağzi-le
Alur-ısa şol kadar geldi dile

Kim yitürür ide şerh ü beyân
Biñde biri eyidilmişdür hemân

Ben dañi yüz biñde birin söyledüm
Yetdügince kuvvetüm şerh eyledüm

Çok kişiler söyledi bu dâsitân
Buncılayın kılmadı şerh ü beyân

Yidi yüz altmış sekizde söyledük
Şöyle kim işitdüh şerh eyledük

Çârşenbe günü bünyâd eyledük
Hatmi yekşenbe güninde eyledük (62b)

Yûsuf hikâyesinin çok rağbet gören bir hikâye olduğunu vurgulayıp bu hikâyenin genişliğine değinerek eserine son veren şair, birçok kişinin bu hikâyeyi ele aldığını; ancak buna rağmen, bir kuş ağzıyla denizden ne kadar su alabilirse hikâyenin de ancak bu kadarının dile getirildiğini ifade eder. Kendisinin de hikâyenin ancak yüz binde birini şerh ettiğini ifade eden şair, eserini hicri 768 senesinde yazdığını belirtmekle kalmayıp Çarşamba günü başladığı eserini Perşembe günü bitirdiği bilgisini de vermektedir. Ancak son bilgi maalesef eserin tam tarihini ortaya koymamıza yardımcı olmamaktadır. Zira şair bahsettiği bu günlerin hangi ay içerisinde yer aldığı bilgisini vermemiştir. Bu itibarla eser, miladi olarak 1366-67 yılında kaleme alındığını söyleyebiliriz.

Eserin İçeriği

Kıssa-i Yûsuf mesnevisi asıl hikâye bölümünden evvel mesnevi nazım biçiminin geleneksel giriş bölümleri ile başlamaktadır. Sonraki dönem ve yüzyıllarda ideal bir tertip ve kompozisyona erişecek olan bu giriş bölümünün⁵, erken dönemde kaleme alınan mesnevilerde bu ideal düzenden uzak olduğu ve bu bölümlerin birkaç beyitle geçirtilip hemen asıl konuya girildiği bilinmektedir. Eldeki *Kıssa-i Yûsuf*'ta giriş bölümü bu genel görünümünden farklı olarak bahsini ettiğimiz ideal düzene daha uygun ancak daha zayıf bir şekilde oluşturulmuştur. 49 beyitten oluşan bu giriş bölümünde, şair 28 beyit içerisinde hamdele ve salve bölümüne yer verdikten sonra, 6 beyit içerisinde dört büyük halifenin övgüsünü yapmaktadır. Ardından gelen beyitlerde ise eserin kendisine ithaf edildiği 'Bey'in medhiyesi 14 beyit içerisinde işlenmiştir.

Tevhîd bölümünü belli bir plan üzerinden düzenlemediği anlaşılan şair, Allah'ın insanoğluna bağışladığı nimetlerden bahsettikten sonra O'nun insanlara peygamber göndermesine değinerek sözü Hz. Peygamber'in övgüsüne getirmektedir. "Enbiyâ vü evliyâlar serveri / Viribidi Muştafâ peygamberi" (2a) beytiyle bu geçişi sağlayan yazarın bu bölümü belli bir plan doğrultusunda işlediği anlaşılmaktadır. Buna göre geleneksel olarak Hz. Peygamber ile ilişkilendirilen ayetlere lafzi göndermelerle O'nun övgüsüne başlayan şair, daha sonra "Anuñ-ıla buldı Mûsî-yi kelîm / Devlet ü ikbâl ü akl-ı müstaķîm" (2a) beytinde olduğu gibi ulûlâzm denilen bazı peygamberlerin sahip oldukları nimetleri, Hz. Peygamber sayesinde edindiklerini sırayla anlatır. Böylece "Sen olmasaydın alemleri yaratmazdım" anlamındaki meşhur hadise de dolaylı olarak göndermede bulunur. Hz. Peygamber'in övgüsünden sonra birer beyitle dört büyük halifenin ismini anıp onların yollarını takip etmek gerektiğini hatırlatan şair, sonrasında hamisinin övgüsünü yapmaya girişmektedir. Hamisinin övgüsünü tamamlayan şair, asıl hikâye bölümüne geçmeden evvel karşısında bir dinleyici grubu varmışçasına şu beyitlere yer vermektedir:

⁵ Mesnevi nazım biçiminin tertibindeki gelişim için bk. Kartal 2001.

Kılalum şükr-i Hudāvend-i cihān
 Söyleyelim bir 'acāyib dāsītān
 Gel varalum biz gülistān-ı kaşas
 Gül direlüm gel zemistān-ı kaşas
 Ol gül-ile bülbüli şād idelüm
 Kışsa-i Yūsuf çü bünyād idelüm
 Dinleyenler tā ki bulsunlar murād
 Añlayanlar cān u gönli ola şād
 Cān kulağın aç diñle bir zamān
 Bir 'acāyib bir ġarāyib dāsītān (3a)

Konuya giriş mahiyetindeki bu beyitlerden sonra hikâyenin anlatımına, hikâyenin baş karakteri olan Hz. Yūsuf'un atalarını zikrederek başlayan şair, Hz. Âdem'in yaratılması, ondan peygamber ve velilerin doğması ile Hz. İbrâhîm ve oğullarını sayarak sözü Hz. Ya'kûb'a getirir. Sonrasında Hz. Ya'kûb'un kaç oğlu ve kızı olduğu bilgisini veren yazar, oğullarının isimlerini teker teker sayar; böylece hikâyenin zeminini kurmaya çalışır. Ancak bu zemin oluşturmaya diğer Yusuf u Züleyha hikâyelerinde pek karşılaşılmayan bir anlatı ile sağlamlaştırır. Buna göre, Yusuf doğduktan sonra babası ona bir cariyeye satın aldı. Bu cariyenin de bir oğlu var idi. Cariye hem oğlunu hem de Yusuf'u emzirdiğinden bir müddet sonra sütü yetmemeye başladı. Bunu gören Ya'kûb Peygamber, cariyenin oğlunu sattı. Bunun üzerine annesi çok üzüldü şu beyitlerde ifade edildiği üzere Ya'kûb Peygamber'e beddua etti:

Dir nite maḥrûm kılduñ sen beni
 Seni daḥi ide maḥrûm ol ġanī
 Nitekim oğlancuğum şatduñ benüm
 Fürkat-ile yakduñ uş bağrum benüm
 Şatdura senüñ daḥi oğluñ ġanī
 Tā bilesin ki ne çekdüm ben beni (4a)

Yazar, işte bu bedduanın Allah indinde kabul gördüğünü söyleyip konuyu destekler mahiyette İbn Abbās'tan nakl ile Allah'ın sınık gönülde olduğunu bildirdiği hadise yer verir. Şairin bu anlatıyla birlikte, hikâyenin daha en başında, Hz. Yūsuf'un hikâyesini Ya'kûb Peygamber'e verilmiş bir ceza olarak sunmak istediği sezilenmektedir. Nitekim Hz.

Yûsuf'un satılma hadisesi de bu şekilde yorumlanacaktır ki bu diğer Yûsuf u Züleyha versiyonlarında da karşılaşılan bir tercihtir.

“Düşde oldı işbu kışsa evveli / Āhiri hem düşden oldı iy velî” (4a) beytiyle hikâyenin rüyayla sıkı ilişkisine değinip sözü hikâyenin asıl kahramanı olan Yusuf'a getiren şair, müşterek İslamî edebiyatlarda çok rağbet gören bu hikâyenin diğer örneklerindeki omurgayı korumuştur. Makalenin sınırlarını aşmamak için bu omurgayı özet olarak ortaya koymakla iktifa edip eldeki mesneviye özgü olduğunu düşündüğümüz birkaç motif değişikliği üzerinde duracağız.

Bir düş ile başlayan hikâyenin birinci meclisinde, Yusuf'un rüya görüp bunu babasına anlatması, rüyanın Yusuf'un kardeşleri tarafından duyulup zaten kendisine karşı var olan kıskançlığı körüklemesi, kardeşlerinin Yusuf'u kıra götürüp kuyuya attıktan sonra babalarına Yusuf'u kurtların yediğini söylemeleri, Allah'ın Yusuf'u kuyu içerisinde koruyup ona ileride sahip olacağı nimetleri müjdelemesi, kuyu başına gelen bir kervanın Yusuf'u kuyudan çıkarması, bunu gören kardeşlerinin Yusuf'u başına gelen hadiseleri anlatmaması için ölümle tehdit edip onu kervanın sahibi Malik adlı birine satmaları ve kervanın Mısır'a doğru hareket etmesi hikâye edilmektedir. Şair bu mecliste, hikâyenin akışı içerisinde iki gazele yer vermektedir. Mesnevide yer alan tüm gazellere, hikâyenin akışı içerisinde duygu yoğunluğunun en üst noktada olduğu anlarda yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda birinci meclisin ilk gazeli, kardeşlerinin Yusuf'u kıra götürdükten sonra ona karşı gerçek duygularını ifşa etmelerinden sonra Yusuf'un ağzından söylenmiştir. “Düşdi Yûsuf nergisinden gülâb / Dökdi ol gül yüzine seylâb-ı âb” beytiyle başlayan bu 7 beyitlik gazelde, Yusuf'un babası ve kardeşini hasretle anıp Allah'a sığınması anlatılmaktadır. Bu meclisteki ikinci gazel ise Yusuf'un kuyuya atılıp orada tek başına kalmasından sonra yine Yusuf'un ağzından söylenmiştir. “Eytdi bilseydi babam hâlüm benüm / Bu kıyu dibinde ahvâlüm benüm” (6b) beytiyle başlayan bu 8 beyitlik gazelde de Yusuf'un yalnızlığı, babasından uzak kalmanın verdiği acı ve kardeşlerinin kendisine yaptığı zulümlerden duyduğu hayal kırıklığı anlatılmıştır.

Yazar, hikâyenin başında Yakûb'un oğlu Yusuf'tan ayrı düşmesini bir bedduaaya bağlamayı birinci meclisin sonunda daha da pekiştirir. Buna göre Yakûb, Yûsuf'un akibetinden endişelendiği bir zamanda Cebail ile

görüşür. Ondan Allah’a dua edip Yusuf’un durumuna dair haber getirmesini ister. Cebrail dua eder; bunun üzerine Allah, Cebrail aracılığıyla “Yakûb oğlunu bize değil de kardeşlerine ısmarladı, o zaman onlara sorsun. Eğer bize ısmarlasaydı akibetini söylerdik.” şeklinde haber gönderir.

Mesnevinin ikinci meclisi; Yusuf’un Mısır’a doğru yolculuğunun tahkiyesi ile başlar. Yusuf Mısır yolu üzerinde, annesinin mezarı başına gelip ağlayarak bu meclisteki ilk gazeli okur. Başından geçen kötü hadiseleri annesine anlattığı bu gazelden sonra Yusuf’a eziyet edilmesi sonucunda cereyan eden olağanüstü haller anlatılır. Bundan sonra şair, “Gitdi Yûsuf bunda kılsun dâsitân / Diñle bir kışsa dañi iy düstân” (10b) beytiyle sözü hikâyenin ikinci ana karakteri olan Züleyha’ya getirip onun hikâyesine yer verir. Şair öncelikle Mağrib diyarındaki bir padişahın kızı bulunan Züleyha’nın eşsiz güzelliğini tasvir ettikten sonra onun rüyasında gördüğü Yusuf’a âşık olması, bu aşk derdiyle yanıp yakılması, derdini babasına duyurduktan sonra tarif ettiği üzere, Mısır’da bulunan bir aziz ile evlenmesi; ancak bizzat kendisini gördüğünde rüyasında gördüğü kişi olmadığını farketmesi hadiselerine yer verdikten sonra ikinci meclisteki ikinci gazele yer verir. Züleyha’nın ağzından yazılan ve “Eytdi iy hâlîk-ı âlem cânım al / Baña bu işden varageldi melâl” beytiyle başlayan 8 beyitlik bu gazelde, onun maşukuna erişememesi ve bundan dolayı hasıl olan hasret ve aşk acısı dile getirilmektedir. Hikâyenin bu bölümünde yazar, hikâyenin sonunda Yusuf ile evlenecek olan Züleyha’ya hiçbir elin değmediğini anlatmak istercesine Züleyha ile Mısır azizini birleştirmez, bunun yerine Allah’ın Züleyha suretinde dışı bir cin gönderip bu cinin aziz ile Züleyha’nın arasında yattığını dile getirir. Züleyha’nın hikâyesini burada bırakan şair yeniden Yusuf’un hikâyesine dönerek onun Mısır’a varıp burada Mısır azizine satılmasını anlatarak ikinci meclise son verir. Ancak bu sırada, şairin Hz. Yusuf’un mümin ve muvahhid biri olup peygamberlik alametleri izhar ettiğini okuyucu ve dinleyicilerine anlatmak istediği sezilenmektedir. Hikâyenin bütününde sezilenen bu çaba gereğince, şair bu mecliste Yusuf’u Mısır yolculuğu sırasında puta tapan bir toplulukla karşılaştırır. Yusuf bu topluluğa:

Yûsuf eydür Tañrı birdür bir bilün
Egriyi koñ toğrı yola [siz] girün (14b)

dedikten sonra puthaneye girer ve putlara Allah'ın birliğini ikrar edince putlar secdeye varır. Bunu gören topluluk bir olan Allah'a iman eder:

Yûsuf'ı getürdiler put hânına
 Kamu bile girdiler put hânına
 Yûsuf eydür putlara kim key bilün
 Tañrı birdür birliğine secde kıluñ
 Kamu putlar secde kıldı yir yirin
 Tañrı birdür didiler rabbu'l-âlemîn
 Anı görïben getürdiler îmân
 Ol halâyık dîne geldi bî-gümân (14b)

Bundan sonra Yusuf yolu üzerinde gördüğü bir nehre bakınca, nehirdaki su adeta can bulup nurlanır, suyun içine bir balık girer, o balıktan iki balık doğar. Bunlardan biri Süleyman'ın mührünü gizleyen balık, diğeri de Yunus'u karnında saklayan balık olacaktır.

Mesnevinin üçüncü meclisi, oldukça yüksek bir meblağ ödeyerek Yusuf'u satın alan Mısır azizinin yaptığı bu ödemeden pişmanlık duyarak memurlarını azarlaması, bunun üzerine kontrol edilen hazinelerden hiçbir eksilme görülmediğinin hikâye edilmesiyle başlar. Bu da şairin Hz. Yusuf'u sadece bir aşk hikâyesinin kahramanı olarak değil, bir peygamber olarak da takdim etmek isteğiyle izah edilebilir. Üçüncü mecliste, Züleyha'nın Yusuf'u büyütmesi, ona duyduğu aşkı itiraf etmesi, Yusuf'un onun aşkına cevap vermeyip ona hiç yüz vermemesi, bunun üzerine dadısının nasihatiyle Züleyha'nın bir köşk inşa edip Yusuf'u buraya davet ederek onunla vuslata erişmek istemesi, Yusuf'un onu reddedip kaçması ve nihayet zindana atılması hadiseleri tahkiye edilmiştir. Bu meclis, Yusuf'un zindan arkadaşlarının hikâyesine yer verilmesiyle son bulur. Bu mecliste de yazarın Hz. Yusuf'un peygamberliğini ve onun mucizeler izhar ettiğini göstermek amacıyla dikkat çeken birkaç motifi hikâyeye dahil ettiği görülmektedir. Bunlardan birincisi, hiçbir zaman Züleyha'nın yüzüne bakmayan Yusuf'un bir kerecik olsun yüzüne bakmasıyla ona hayran olması ve içinde "Eğer evli olmasaydı Züleyha'nın bana helal olması yaraşırdı" demesi üzerine Allah'ın onu Cebrail vasıtasıyla şiddetle uyarmasıdır. Yine Züleyha'nın kendisiyle birleşme teklifinde ısrar ederken Yusuf'un babasını bir köşede oturur halde görüp

babasının kendisini şeytanın hile ve vesvesesine karşı uyarması da şairin bir tasarrufu olsa gerektir. Şair benzer şekilde Züleyha'nın Yusuf'u öpüp kucaklamak üzere hareket etmesiyle Yusuf'un odadan kaçmaya çalışmasını da mucizevi bir şekilde izah etmektedir. Buna göre Züleyha Yusuf'a doğru hareket ettiğinde Mısır azizinin beşikteki bebeği dile gelip Yusuf'a kapıya doğru koşmasını öğütler. Tam o anda odaya giren Mısır azizi olayı görünce Züleyha, Yusuf'u suçlar. Bunun üzerine Yusuf hikâyeyi olduğu gibi anlatıp doğru söylediğine yine beşikteki çocuğu tanık olarak gösterir. Bunun üzerine bebek yine dile gelip tüm olayları anlatarak Yusuf'un gömleğine işaret edince, aziz Züleyha'yı öldürmek üzere kılıcına sarılır; ancak yine bebek devreye girip azizi, Züleyha'ya dokunmaması noktasında uyarır.

Üçüncü mecliste, ikisi Züleyha biri de Yusuf'un ağzından olmak üzere üç gazele yer verilmiştir. Bunlardan birincisi, tüm çabalarına karşın Yusuf'un kendisine yüz vermemesi üzerine Züleyha tarafından söylenen 6 beyitlik bir gazel olup maşukun naz ve istiğnasını ele almaktadır. İkinci gazel ise, gömlek hadisesinden sonra azizin Yusuf'u yine Züleyha'ya vermesi üzerine Züleyha'nın ağzından dile getirilen 7 beyitlik bir gazeldir. "Eydür-idi iy nigârüm cevşenüm /Saña kırbân ola bu cânüm benüm" beytiyle başlayan gazelde, Züleyha'nın aşkı ve bu aşktan duyduğu acı anlatılmaktadır. Üçüncü gazel ise zindana atılan Yusuf'un başına gelen olaylardan yakınıp Allah'a yakarışını konu etmekte olan 11 beyitlik şiirdir.

Mesnevinin dördüncü meclisinde, Yusuf'un zindan hayatı, buradaki mahpusları irşad edip Allah'a iman etmelerini sağlaması, iki zindan arkadaşının rüyasını tabir etmesi, Mısır padişahının rüyası, rüyanın Yusuf tarafından tabir edilmesi, padişahın Yusuf'un sergüzeştini araştırıp azize danışması, Züleyha'nın aşkını itiraf edip Yusuf'un suçsuz olduğunu belirtmesi ve nihayet Yusuf'un zindandan çıkarılıp aziz olarak atanması hikâye edilmektedir. Mesnevinin bu meclisinde, iki gazele yer verilmiştir. Birinci gazel Yusuf zindanda iken etrafında toplananları imana davet ettiği sırada etrafındakilerin hallerinden şikayet etmeleri üzerine söylenen bir münacattır. İkincisi ise, Mısır padişahı Yusuf'un neden zindana düştüğünü sorgularken, Züleyha'nın tüm suçunu itiraf edip içine düştüğü çaresiz aşkın acısını anlattığı âşıkâne bir gazeldir.

Mesnevinin bu meclisinde de yazarın tasarrufu olduğunu düşündüğümüz birkaç farklılık bulunmaktadır. Cebrail'in ilm-i tabir bilgisini reyhan kokusu ile Yusuf'a ulaştırması, Yusuf'un duasıyla zindandaki duvarın yarılp yanında bulunan 1004 kişiden 1000'inin hapisten kurtulması; ancak diğer dördünün onu terketmemesi, Züleyha'nın, zindandan çıkan sâkiye Yusuf'un durumunu sorması üzerine, onun Yusuf'un tayy-ı mekan ettiğine dair haber vermesi, Züleyha'nın zindancıya rüşvet vererek Yusuf'a 100 değnek vurmasını emretmesi, Yusuf'un zindancıdan kendisini Kenan iline doğru çevirmesini talep etmesi, Mısır padişahının huzurunda aşkını itiraf etmesiyle azizin kendisini boşadıktan sonra Züleyha'nın 18 yıl boyunca ağlayıp inledikten sonra gözlerini kaybetmesi bu farklılıklar arasında zikredilebilir.

Mesnevinin beşinci meclisinde, Yusuf'un yönetici olarak devlet işlerini yoluna koyması, yedi yıllık bolluk süresince zahire depolaması, kıtlık yıllarının başlaması üzerine kardeşlerinin Mısır'a gelip Yusuf'la görüşmeleri, Yusuf'un onları ağırlaması, babası hakkında bilgiler edinmesi, onlardan bir dahaki gelişlerinde yanlarında İbniyamin'i getirmelerini istemesi, kardeşlerinin Kenan iline dönüp babalarına durumu izah etmeleri ve Ya'kûb'un bir mektup yazarak oğullarını yeniden Mısır'a göndermesi anlatılmaktadır. Bu bölümde de bir mucizeye yer verilmiştir. Kıtlık günlerinde depolanan zahire biter, bunun üzerine insanlar Yusuf'a başvurur. Yusuf da rabbine dua eder. Bunun üzerine Cebrail gelip Yusuf'un yüzünü rızık olarak her gün insanlara göstermesini emreder.

Altıncı mecliste, babaları Ya'kûb'u ikna eden kardeşlerinin İbniyamin ile birlikte yeniden Mısır'a gelip Yusuf ile görüşmeleri, Yusuf'un kim olduğunu İbniyamin'e açıklaması, bir hile ile onu yanında alıkoyması, bunun üzerine kardeşlerinin Yusuf'a başvurup kardeşleri İbniyamin'i kendilerine teslim etmesini talep etmeleri, bu talepleri kabul görmeyince de silahlanıp görevlilere saldırmaları, sonunda Yusuf'un onları etkisiz hale getirip zindana atması, bir hafta sonra bunları affedip babalarına göndermesi, öteki kardeşlerinin babalarına dönüp durumu anlatması, bunun üzerine Ya'kûb'un Mısır azizine tehditkar bir mektup göndermesi ve Yusuf'un bu mektuba cevabı hikâye edilmektedir. Bu mecliste İbniyamin'in ağzından bir gazele yer verilmiştir. Yusuf kardeşlerini ağırlayıp onlara ziyafet verdiği sırada, aynı anadan olan kardeşlerin

bir sofraya oturmasını ister. Bunun üzerine herkes kümelenip sofralara oturmuşken İbniyamin yalnız kalır ve duygularını bir gazelle dile getirir. Bu mecliste, Yusuf'un kardeşleri ile savaşıması ve onları alt edip zindana atması bu mesneviye özgü gibi görünmektedir.

Yedinci mecliste, babalarının mektubu ile Mısır'a dönen kardeşlerine Yusuf'un kendisini açık etmesi, onları affedip gömleğini babasına göndermesi, bunun üzerine Ya'kûb'un Kenan'dan çıkıp Mısır'a gelerek Yusuf'la buluşması anlatılmaktadır. Bu mecliste, hikâyenin en başında Ya'kûb tarafından satılmış olan çocuğun da annesine kavuştuğu ifade edilmiştir.

Mesnevinin son meclisinde söze övgü ile başlayan şair, Yusuf ile babasının birbirine kavuşması, Yusuf'un hikâyenin başında gördüğü rüyanın tabir edilmesi, Mısır padişahının bu olayı duyup Ya'kûb ile görüşmesi, onun yönlendirmesiyle Allah'a iman etmesi gibi hadiseleri hikâye ettikten sonra sözü Züleyha'ya getirir. Züleyha'nın perişan hali betimlendikten sonra Yusuf'un bir şekilde Züleyha'nın bulunduğu yere gitmesi, orada Züleyha ile karşılaşması, Yusuf'un duası üzerine Züleyha'nın genç bir kıza dönüşmesi ve sonunda Yusuf ile Züleyha'nın evlenmesi ve düğün merasiminin betimlenmesi ile hikâye, her bir kahramanın mutluluğu ile son bulmaktadır. Şair, mesnevinin son 16 beytinde ise eserin tamamlanmasına dair bilgiler vermektedir.

Eserin Kaynağı

Elimizdeki *Kıssa-i Yûsuf* da, erken dönem Yusuf u Züleyha hikâyeleri gibi belli bir eseri kaynak alınarak oluşturulmamıştır. Şairin birkaç yerde belirttiğine göre hikâyenin ortaya çıkmasında, İbn Abbâs'ın rivayeti ile kısas-ı enbiya türündeki metinler önemli oranda kaynaklık teşkil etmiştir.

Böyle buyurdı kaşas hükmi haber
Şerh iden tefsîr-i âyet mu'teber (9a)

Qışsa-i Yûsuf kaşasda görmişem
İy nice destân anı şormuşam (17b)

Var-ıdı zindânda az pîr ü cüvân
Biñ dört yüz didi şâhib-beyân (27a)

Daği bir kavle işitdüm anı
Ba'zılar meşvebedür dirler anı (45a)

Kıssa-i Yûsuf hikâyet kılalum
Hem kaşas hükmin ri'âyet kılalum

İbni 'Abbâs eyle buyurmuş beyân
Diñle iy mü'min bunu bâ-güş-ı cân (49b)

İşit imdi bir rivâyetden daği
Bir kavilden daği diñle iy sağî (52b)

Kıssa-i Yûsuf hikâyet eyledük
Hem kaşas hükmin rivâyet eyledük (62b)

Eserin Yazarı

Cezayir Milli Kütüphanesi'ndeki bu nüshaya göre, *Kıssa-i Yûsuf* 'un yazarı kendisini şu iki beyitle okuyucuya takdim etmektedir:

Şâdî bu **Meddâh**'a dünyâ olmadı
Zerrece dünyâ gözine gelmedi (51a)

...

Şâdî **Meddâh** u bî-çâre kul haķā
Kul olursa göster aña [sen] likā (62b)

Bu iki beyitten anlaşıldığına göre eserin yazarı kendisini Şâdî ve Meddâh ismi ya da mahlasıyla takdim etmektedir. Eserin dil özellikleri de dikkate alındığında, edebiyat tarihimizde Şâdî ve Meddâh sözcükleriyle imzasını kullanan kişinin XIV. yüzyıl şairlerinden Yûsuf-ı Meddâh olduğu bilinmektedir. Nitekim yazarın kendisini bu şekilde takdimi, *Maktel-i Hüseyin*'deki takdimine de benzemektedir. Kenan Özçelik'in hazırladığı *Maktel*'de, mahlas beytinin geçtiği beyit şu şekildedir:

Yâ İlâhî sen ki işbu **Meddâha**
Rağmet eyle iy ğanî Allâh aña (Özçelik 2008: 327)

Özçelik'in de belirttiği üzere bu beyit, *Maktel*'in diğer birkaç nüshasında şu şekildedir:

Kim ola **şâdi Meddâh**-ı hâkîr

Kim hünerden da'vî ide ol faķîr (Özçelik 2008: 77)

Bu günâhlu **Şâzî-i Meddâh**uñâ

Rahmet eyle iy Ganî Allâh aña (Özçelik 2008: 78)

Yukarıdaki beyitler dikkate alındığında, her iki metnin yazarı/şairi, kendisini takdim ederken “şâdî” ve “meddâh” kelimelerini beraber kullanmıştır. Bu Yûsuf-ı Meddâh’a dair mevcut bilgilerle uyusmaktadır.⁶ Eserdeki diğer birkaç özellik de bu tespitimizi desteklemektedir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Elimizdeki *Kıssa-i Yûsuf* da Yûsuf-ı Meddâh’a aidiyeti kesinleştirilmiş olan *Maktel-i Hüseyin* gibi Candaroğulları Beyliği’nin başkenti olan Kastamonu’da yazılıp Celâleddîn lakaplı Bâyezîd b. Âdil’e takdim edilmiştir. Maktel 1362 yılında yazılmışken *Kıssa-i Yûsuf* 1365-66 yılında yazılmıştır. XIV. yüzyıl Türk edebiyatının velut şairlerinden olduğu her gün daha iyi anlaşılan, hakkında yapılan yeni araştırmalar sayesinde hayatı ve eserleri etrafındaki müphem hususların da yavaş yavaş açık hale getirildiği görülmekte olan Yûsuf-ı Meddâh⁷ ile ilgili olarak şu ana kadar birkaç kaynakta bilgi verilmiştir. M. Fuad Köprülü’den başlayıp İsmail Hikmet Ertaylan, Adnan Erzi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ahmet Ateş, İrene Melikoff ve G. Martin Smith gibi farklı araştırmacılar tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak bahis mevzuu edilen Yûsuf-ı Meddâh’ın adı ve eserleri etrafında uzun süre bir karışıklık oluştu. Bir taraftan *Maktel-i Hüseyin* adlı eseriyle Kastamonulu Şâdî, bir taraftan ise *Varka vü Gülşâh* eserinin yanında diğer birkaç küçük mesnevinin yazarı Yûsuf-ı

⁶ Ancak diğer eserlerinde kendisini takdim sırasında “Meddâh” sözcüğüyle birlikte Yûsuf ismini de kullanan şairin neden *Maktel-i Hüseyin* ve *Kıssa-i Yûsuf* adlı eserlerinde bu ismine açıkça yer vermediği üzerinde düşünülmelidir.

⁷ XIV. yüzyılda yaşamış gezgin bir meddah olduğu düşünülen Yûsuf-ı Meddâh’ın hayatı ve eserlerine dair birkaç araştırmada bilgi verilmiştir. Biz bu noktada en güncel bilgilerin Kenan Özçelik’in yüksek lisans tezinde olduğunu düşündüğümüzden çalışmamızda Yûsuf-ı Meddâh’ın hayatı ve eserleri hakkında uzun uzadıya bilgiler vermeyeceğiz. Bk. (Özçelik, 2008).

Meddâh ya da Yûsufî-i Meddâh isminde iki farklı şair/yazar-
dan dem vuruldu. 2008 yılında tamamladığı “Yûsuf-ı Meddâh
ve Maktel-i Hüseyin (İnceleme-Metin-Sözlük)” başlıklı yüksek
lisans tezinde Kenan Özçelik, kendisine kadar yapılan çalış-
maları değerlendirip Yûsuf-ı Meddâh’ın ismi ve eserleri
etrafındaki karışıklığın ortadan kaldırılması noktasında
önemli bir mesafe katetti. Onun çalışmasıyla birlikte Kastamo-
nulu Şâdî ile Yûsuf-ı Meddâh’ın iki farklı şair olmayıp aynı
kişi oldukları net olarak ortaya çıktığı gibi, Yûsuf-ı Meddâh’a
aidiyeti kesin olan eserleri tespit edilip ona ait kılındığı halde
kendisine aidiyeti şüpheli olan eserler de belirlendi.⁸ Bu bilgi-
lere göre onun, *Maktel-i Hüseyin* ve *Varka vü Gülşâh* gibi
hacimli iki mesnevisi dışında, *Dâsitân-ı İblîs*, *Hikâyet-i Kız u*
Cühûd, *Kadî ve Uğru Destanı* ile *Ashâb-ı Kehf* gibi kısa ve Amil
Çelebioğlu’nun ifadesiyle (Çelebioğlu 1999: 45) “halk tipi”
mesnevileri tespit edilmiş idi.

2. *Kıssa-i Yûsuf* da Yûsuf-ı Meddâh’a aidiyeti kesin olan *Maktel* ve
Varka vü Gülşâh isimli iki hacimli mesnevide olduğu gibi
meclisler üzerine tertip edilmiştir. Meclislerin sonu ve baş-
larındaki ifadeler de dikkate alındığında, Yûsuf-ı Meddâh’ın
elimizdeki bu eserini de sadece okunmak üzere değil,
dinlenmek üzere de kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Eserini
sadece kaleme almakla yetinmeyen şairin 8 gün içerisinde
eseri tiatral bir ortamda okuyucuya okuduğu da anlaşılmak-
tadır. Böylece Türk kültüründe önemli bir yeri bulunan
meddahlık geleneğinin XIV. yüzyıldaki önemli bir temsilcisi
olan Yûsuf-ı Meddâh’ın kendisini ifade etmek için kullandığı
“meddâh” ya da “şâdî” sözcüğünün onun bu icracı tarafına
işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu husus Yûsuf-ı Meddâh’ın
eserlerini kaleme aldığı coğrafya ile beraber düşünüldü-
ğünde, elimizdeki eserin onun gezici bir meddâh olduğuna

⁸ Buna rağmen kimi yayınlarda hala bahis mevzuu edilen ikiliğin devam ettirildiği
görülmektedir. Örneğin 2015 yılında Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından
yapılan neşirde -Özçelik’in tezinden haberdar olunduğu görülmektedir- *Maktel-i*
Hüseyin’in yazarı Şâdî Meddâh olarak kaydedilmiştir. Yine Türk Edebiyatı İsimleri
Sözlüğü’nde ise -yine Özçelik’in tezinden haberdar olunduğu görülen- aynı kişi ta-
rafından, *Maktel-i Hüseyin* yazarı Kastamonu Şâzî ve *Varka vü Gülşâh*’la birlikte diğer
küçük mesnevilerinin yazarı Yûsuf-ı Meddâh iki ayrı madde olarak tanıtılmıştır.

dair tezleri yeniden teyit ettiğini söylemek mümkündür. Onun aslen nereli olduğu bilinmemektedir; Anadolu coğrafyasında mı yoksa daha doğudaki bir coğrafyada mı doğup büyüdüğü noktasında elimizde bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak onun da XIV. yüzyıl Anadolusunun çok merkezli himaye ortamından istifade etmek istediği anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere, XIII. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Anadolu coğrafyasında, oluşan otorite boşluğundan istifade ederek birçok beylik kurulmuş ve bunlar XV. yüzyılın sonuna kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Aydınoğulları, Germiyanogulları, Candaroğulları ve belli bir müddet sonra Osmanogulları kapılarını sanat himayesi için sonuna kadar açmışlardır. İşte böyle bir ortamda kimi sanatçıların bir kapıda karar kılıp kaldıkları görülürken bazılarının ise aynı anda açık olan bu himaye kapılarının tümünden istifade etmek istedikleri anlaşılmaktadır. Bu maksatla beylikler arasında gidip gelen bu sanatçıların uğradıkları beylere birer eser sunarak onların sundukları cömert himaye ortamından yararlandıkları görülmektedir. Yazdığı kısa sure tefsirleriyle takip ettiğimiz Mustafa b. Muhammed bu yüzyıldaki tipik gezgin müellifler arasında zikredilebilir.⁹ Biz Yûsuf-ı Meddâh'ın da benzer şekilde gezgin bir meddâh olarak farklı himaye merkezlerine giderek yazarlığı ile meddahlığını birleştirip hayatını geçindirmeye çalıştığını düşünüyoruz.

3. Yûsuf-ı Meddâh *Maktel-i Hüseyin ve Varka vü Gülşâh* isimli eserlerinde olduğu gibi, *Kıssa-i Yûsuf*'da da mesnevinin vezni ile¹⁰ konunun akışına uygun olarak gazeller yazmıştır. Bu

⁹ Bk. Mustafa bin Muhammed, *Kuran'ın Kalbi: 14. Yüzyıla Ait Bir Sure-i Yasin Tefsiri*, (hzl. Enfel Doğan), Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2016.

¹⁰ Yûsuf-ı Meddâh'ın tüm mesnevilerinde konunun akışı içerisinde yer verilen gazellerin, mesnevinin vezni ile aynı vezinde yazılması dikkat çekmektedir. Bunun kişisel bir özellik mi yoksa dönemin diğer mesnevilerinde de görülebilen ortak bir hususiyet mi olduğu ayrı bir çalışmaya ihtiyaç duymaktadır. Konuyla ilgili bir kitap yazan Lokman Turan, Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'i, Hamdullâh Hamdî'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'sı ve Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'unu esas alarak yaptığı incelemesinde Şeyhî'de de mesnevinin vezni ile aynı vezinde yazılan 2 gazel tespit edebilmişse de bu mesnevide bulunan diğer 22 gazelin başka vezinlerle yazıldığını ortaya koymuştur. Bk. (Turan 2017: 57).

gazelleri şairin diğer iki eserindeki gazeller ile karşılaştırdığımızda kimi benzerliklerin olduğu görülmektedir. Özellikle *Varka vü Gülşâh* mesnevisindeki gazellerde tercih edilen kafiye ses/leri ile rediflerin büyük oranda elimizdeki mesneviyle aynı olduğu görülmektedir. Kafiye ve redif seslerindeki bu ortaklık doğal olarak şiirlerin edası ve söz varlığını da birbirine yaklaştırmıştır; ancak yaptığımız incelemede bütünüyle birbirinin aynı olan gazellerle karşılaşmamıştır.

4. Yûsuf-ı Meddâh'a ait olduğu tespit edilen tüm mesnevilerde olduğu gibi *Kıssa-i Yûsuf* da aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezni ile yazılmıştır. Kenan Özçelik, Yûsuf-ı Meddâh'ın şu ana kadar tespit edilebilen tüm eserlerinde aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezninin kullanıldığını özellikle vurguladıktan sonra, ona ait kılınmak istenen *Hâmûşnâme* isimli eserin (mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün vezni ile yazılan) ona ait olmadığını düşünürken ileri sürdüğü deliller arasına bu hususu da yani onun tüm eserlerinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezni ile yazılmış olmasını da eklemektedir. (Özçelik 2008: 26-27)

Eserde sarıh bir şekilde geçen mahlas sözcükleri ve yukarıda maddelenen benzerlikler bir yana sathî bir bakışla elimizdeki eser (*Kıssa-i Yûsuf*) ile *Maktel-i Hüseyin* arasında her iki metnin de aynı elden çıktığını gösteren şu benzerlikler de kaydedebiliriz.¹¹

¹¹ Bu başlık altında elimizdeki eserin hangi şaire ait olduğunu tartışırken Kenan Özçelik'in Kastamonulu Şâzî/şâdî ile Yûsuf-ı Meddâh'ın aynı kişiler olduğu tezine katıldığımızı belirtmekte fayda vardır. Bahsi geçen araştırmacı *Maktel* ile *Varka vü Gülşâh*'ın aynı yazar tarafından yazıldığını somut verilerden hareketle ortaya çıkardığından biz makalemizin sınırlarını da fazla uzatmamak adına elimizdeki eserin *Maktel* yazarıyla aynı kişi tarafından yazıldığını kanıtlamaya çalışmakla iktifa edeceğiz. Bununla birlikte yapılacak olan kapsamlı bir karşılaştırmayla aşağıdaki örnek beyitte olduğu gibi, elimizdeki eserler Yûsuf-ı Meddâh'a aidiyeti kesin olan eserler arasında benzerliklerin çıkacağı kuvvetle muhtemeldir:

Kıssa-i Yûsuf	Varkâ vü Gülşâh
Âh kıldı deveden düşdi yire Kişi kendü anasın kaçan yire (Kıssa-i Yûsuf, 9b)	İndi Varka ol dem atından yire Kişi kendü atasın kaçan yire (Köktekin 2007: 146)

Maktel	Kıssa-i Yûsuf
Sekizinci meclisi başlayalum Ma'rifet ağacını aşlayalum (1947)	Evvel Allâh adını başlayalum Ma'rifet bâğında gül aşlayalum (1b)
Bu beşinci meclise sâz idelüm Başlayalum söze âgâz idelüm (1121)	Başlayalum söze âgâz idelüm Bu üçüncü meclise sâz idelüm (17b)
İy 'aceb ayruk göre mi gözlerim (1158)	Göre mi bu gözlerüm ayruk iy 'aceb

Tüm bu hususları dikkate aldığımızda Cezayir Milli Kütüphanesi'nde bulunan bu *Kıssa-i Yûsuf*'un, Yûsuf-ı Meddâh'ın başka bir eseri olduğu sarîh bir şekilde anlaşılmaktadır.

Eserin Başka Nüshaları Ya da Kadı Darîr Kıssa-i Yûsuf Adlı Bir Eser Yazmış mıdır?

Şu ana kadar Yûsuf-ı Meddâh ile ilgili yapılan çalışmalarda, onun bir *Kıssa-i Yûsuf* yazdığına dair bilgi bulunmamaktaydı; dolayısıyla konuyla doğrudan ilintili çalışmalarda bu makale ile ilim alemine tanıtmak istediğimiz *Kıssa-i Yûsuf*'un başka bir nüshasından da bahis söz konusu olamazdı. Yukarıda tanıtımını yaptığımız nüshayı edinin inceledikten sonra, eserde yer alan bilgilerin, ilk elden bu mesnevinin XIV. yüzyılın velut şairlerinden Yûsuf-ı Meddâh'a ait olduğunu işaret ettiğini gördük. Ancak çalışmamızı ilerletip de eldeki mesneviyi aynı dönemde yazılan diğer Yûsuf kıssalarıyla karşılaştırmak istediğimizde Leyla Karahan'ın, Yûsuf-ı Meddâh'a ait olduğunu düşündüğümüz bu metni, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan bir nüshasından (N nüshası) hareketle, yine XIV. yüzyıl yazarlarından olan Erzurumlu Darîr¹²'e ait

¹² Klasik biyografik kaynaklarda hayatı hakkında bilgi bulunmayan Darîr'in eserlerindeki bilgilerden tespit edilen biyografisine göre tam adı Mustafa b. Yûsuf b. Ömer ed-Darîr el-Erzenü'r-Rûmî'dir. XIV. yüzyılın ilk yarısında doğduğu tahmin edilen yazar, *Fütûhu's-Şâm* tercümesini yazdığı 1393 yılında hayattadır; ancak bundan sonraki hayatına dair bilgi bulunmamaktadır. 1377 yılında Mısır'a gidip burada Memlûk sultanı Berkuk'un himayesine girmiştir. Bu sultanın isteği üzerine tercüme etmeye başladığı *Sîretü'n-Nebî* tercümesini 1388 yılında tamamlamıştır. Sultan Berkuk'un tahttan uzaklaştırılması sebebiyle hâmisiz kalan Darîr ailesiyle birlikte

kılarak neşrettiğini gördük. (Karahan 1994) Karahan'ın aynı zamanda doktora tezine de konu olan bu nüshanın 1954 yılında Gülçin Kocaengin (Kocaengin 1954) tarafından, 1963 yılında da Nuran Özyiğit¹³ tarafından yine Darîr'e atfedilerek iki bitirme tezine de konu edildiğini farkettilik. Kocaengin bir incelemeyle birlikte, eserin iki nüshasından hareketle metni hazırlamışken Özyiğit eser üzerinde bir dil incelemesi yapmıştır.

Çalışmamızın sonuna eklediğimiz ek metinden de anlaşılacağı üzere, Erzurumlu Darîr'e atfedilerek neşredilen metin ile ilk defa bu çalışmada tanıtılmış olan C nüshasındaki metin; özellikle baş ve son tarafı itibarıyla çok ciddi nüsha farklılıkları barındırmasına rağmen bir bütün olarak ele alındığında aynıdır. Başka bir ifadeyle Kocaengin ve Karahan'ın söz konusu neşrine kaynaklık eden nüshalar ile C nüshası aynı metnin nüshalarıdır. Beyit sayısının birbirine denk olmaması, kimi beyitlerin noksanlığı, bazı mısra ya da beyitlerin takdim-tehiri, kimi sözcük, söz grupları, hatta yer yer cümle farklılıkları şeklinde tezahür eden nüsha farklılıklarına rağmen, bu nüshaların aynı metnin nüshaları olduğu konusunda bir şüphe bulunmamaktadır. Bu durumda, elimizde bir metin ve bu metnin yazarı olarak sunulan iki farklı isim bulunmaktadır. Bu durumun nasıl oluştuğunu anlayabilmek için C nüshasını diğer iki nüshayla mukayese etmekte fayda vardır.

Kocaengin ve Karahan tarafından Darîr'e ait kılınarak neşredilen metnin ilk nüshası, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde TY. 311 numarada kayıtlıdır. 83 yapraktan oluşan bir mecmuanın ilk 53 varacağı içerisinde yer alan bu nüshada bir istinsah tarihi bulunmamaktadır.

önce İskenderiye'ye, oradan da deniz yoluyla Anadolu'ya geçerek Karaman'a ulaştı. Burada dört yıl kadar kaldı. 1392 yılında Şam'a, oradan da Halep'e giden Darîr burada Halep meliki Emîr Çolpan'ın himayesine girdi. 796'da (1393) *Fütûhu's-Şâm* Tercümesi'ni onun adına tamamlayarak kendisine takdim etti. Kendisine aidiyeti kesin olan *Sîretü'n-Nebî* tercümesi ile *Fütûhu's-Şâm* tercümesi isimli iki eserinin yanında *Yüz Hadis Yüz Hikâye* adlı bir eser de kendisine atfedilmektedir. Şu ana kadar yapılan çalışmalarda kendisine ait kılınan *Kıssa-i Yûsuf* adlı eserin ise bu makalenin sonuç bölümünde de ifade edileceği üzere ona ait kılınmaması gerektiğini düşünüyor ve teklif ediyoruz. Hayatı için bk. Erkan 1993: 498-99; Egüz 2013: 8-68).

¹³ Nuran Özyiğit, "Erzurumlu Darir'in Kıssa-ı Yusuf Mesnevisi Üzerinde Bir İnceleme", İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1963, (bitirme tezi).

Yapılan neşirlere kaynaklık eden ikinci nüshadan ise, eser üzerinde ilk çalışmayı gerçekleştiren Gülçin Kocaengin bahsetmektedir. Kocanın çalışmasının önsöz bölümünde üzerinde çalıştığı metnin nüshaları hakkında bilgi verirken, yaşlı bir kadından eserin bir diğer nüshasına daha ulaştığını, bu nüshayı hocası Abdülkadir Karahan'a gösterince, onun da bu nüshayı bahsi geçen metnin ikinci bir nüshası olarak onayladığını belirtir. Kocaengin'in verdiği bilgiye göre, eserin bu ikinci nüshası 113 yapraktan oluşan bir mecmuanın ilk 44 varacağı içerisinde yer almaktadır. Nüshanın sonunda iki istinsah kaydı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, 842/1438-39 yılını göstermektedir. İkinci istinsah kaydında ise nüshanın 1170/1756 yılında Mollâ Hüseyin tarafından istinsah edildiği kayıtlıdır. Kocaengin bu nüshayı GN rûmuzuyla hazırladığı metinde kullandığını belirtirken, GN nüshasının sonunda Mevlânâ ve tarikatının övgüsüne yer verildiğini ve bu bölümün N nüshasında bulunmadığını haber vermektedir. (Kocaengin 1954: 28-29) Bahsi geçen bu ikinci nüshanın akibetine dair (bir kütüphaneye mi devr etti yoksa özel ellerde kalmaya devam mı etti) bir bilgimiz bulunmamaktadır. Eser üzerinde çalışan Leyla Karahan da bu nüshanın kayıp olduğunu ifade edip Kocaengin'in gösterdiği farklar üzerinden bu nüshayı değerlendirmiştir. Karahan'ın tespitlerine göre güncelleştirme hadisesinin gerçekleştiği bu nüsha, müellif nüshasından hayli uzaklaştırılmıştır. Öte taraftan N nüshasına göre de oldukça eksiktir

Hem N hem de GN nüshası, 10 beyitlik dört büyük halifenin övgüsüyle başlamakta olup C nüshasındaki tevhid ve naat bölümü bu nüshada yer almamaktadır. Bu itibarla klasik mesnevi geleneğine daha geniş bir ifadeyle müşterek İslamî kültürdeki hamdele ve salvele geleneğine aykırı görünen bu girişte bir eksiklik ya da bir eksiltme olduğu açıktır. Bu beyitlerden sonra, sekiz meclisten oluşan asıl hikâyeye bölümü yer almaktadır. Bu bölümden önce, C nüshasında yer alıp eserin kendisine ithaf edildiği padişahın medhiyesini konu alan, bu itibarla da eserin yazarını tespit etmede anahtar konumunda olan 14 beyitlik bölüm N ve GN nüshalarında bulunmamaktadır. Ana hatlarıyla C nüshasından farksız olan bu iki nüshada da eserin asıl bölümünü bir hatime bölümü izler. Hikâyenin bitişini bildiren ifadeler ve eserin sona erdiği tarihin verildiği ilk beyitleri itibarıyla, birkaç kelime farkı dışında hatime bölümü her üç nüshada da birbirinin aynı olup şu tablo ile bunu göstermek mümkündür:

C nüshası	GN nüshası	N nüshası
Hatm oldu bunda işbu dâsitân Kim işitdün dâsitân-ı dâsitân	Hatm oldu uşda bunda dâsitân Hem kışaş hükmin rivâyet eyle cân	Hatm oldu uşda bunda dâsitân Hem kışaş hükmin rivâyet eyle cân
Kışsa-i Yûsuf hikâyet eyledük Hem kışaş hükmin rivâyet eyledük	Kuş deñizden ne kadar şu ağzıyla Alur-ısa ol kadar geldi dile	Kuş deñizde ne kadar şu ağzıla Alur-ısa şol kadar geldi dile
Kuş deñizde bu kadar şu ağz-ile Alur-ısa şol kadar geldi dile	Kim yitüre bu söze şerh ü beyân Biñde birisi eyledük hemân	Kim yitüre bu söze şerh ü beyân Biñde birisini eyledük hemân
Kim yitürür ide şerh ü beyân Biñde biri eydilmişdür hemân	Ben dañi yüz biñde birin söyledüm İrdüğince kuvvetüm şerh eyledüm	Ben dañi yüz biñde birin söyledüm İrdüğince kuvvetüm şerh eyledüm
Ben dañi yüz biñde birin söyledüm Yetdügince kuvvetüm şerh eyledüm	Niceler kim söyledi bu dâsitân Buncılayın kılmadı şerh ü beyân	Niceler kim söyledi bu dâsitân Buncılayın kılmadı şerh ü beyân
Çok kişiler söyledi bu dâsitân Buncılayın kılmadı şerh ü beyân	Ben za'yîf ben günehkâr-ı faķîr Söyledüm bu dâsitân-ı bî- naẓîr	Ben za'îf ü ben günehkâr u faķîr Söyledüm bu dâsitân-ı bî- naẓîr
Yidi yüz altmış sekizde söyledük Şöyle kim işitdüğün şerh eyledük	Yidi yüz altmış sekizde söyledüm Buncılayın dâstân şerh eyledüm	Yidi yüz altmış sekizde söyledüm Buncılayın dâstân şerh eyledüm
Çarşenbe günü bünyâd eyledük Hatmi yekşenbe güninde eyledük	Pes çihârşenbe güninde meşledüm Yekşenbe güninde hatm eyledüm	Pes çehârşenbe güninde başladum Hatmi yekşenbe güninde eyledüm

Hatime bölümündeki bu ortak beyitlerden sonra C nüshası, N ve GN nüshasından farklılaşmaktadır. C nüshasında bu beyitlerden sonra yazarın adı aşağıdaki beyitte açık bir şekilde verilip sonraki 7 beyitte eserde oluşan hatalara dair hoşgörü talebinde bulunmaktadır:

Şādī Meddāh-ı bî-çāre kıl hākā

Kıl olur göster aña [sen] liķā

N nüshasında bulunmayan ya da eksiltelen bu beyitten sonra 26 beyte daha yer verilip bu beyitlerde dünyanın geçiciliği ifade edilecektir. GN nüshasında ise N nüshasındaki bu beyitler bulunduğu gibi bu beyitlerden sonra da diğer iki nüshada (C ve N) yer almayan Mevlânâ övgüsüne yer verilmiştir. GN nüshası, bu övgüden sonra C nüshasındaki yazar isminin de bulunduğu beyitlerle sona erer. Bu itibarla GN nüshası, hâtime bölümü itibarıyla hem C hem de N nüshasını kapsamaktadır. GN nüshasında yazar adının geçtiği beyit şu şekilde okunmuştur:

Şâh-ı meddâh kemterin kuldur aña

Ğul olursa fahr olur andan yaña (Kocaengin 1954: 146)¹⁴

Hal böyle iken, bu makalede tanıtmaya çalıştığımız nüshasından hareketle Yûsuf-ı Meddâh'a ait olduğu büyük oranda kesin olan *Kıssa-i Yûsuf* adlı eser, 1954 yılı gibi erken bir dönemde farkedilen diğer iki nüshasından hareketle nasıl oldu da Darîr'e ait kılındı? Gülçin Kocaengin, çalışmasında eseri neden Darîr'e ait kıldığı noktasında bir bilgi vermez ya da bir delillendirme yoluna gitme gereği duymaz. Leyla Karahan ise, eseri Darîr'e ait kılarken eserde yer alan iki beyti¹⁵ kaynak olarak kullanmaktadır. Bunlardan birincisi eserin altıncı meclisinde hikâyenin baş kahramanı Yûsuf'un kardeşi İbniyamin'in ağzından söylenen ve yukarıda tavsifi yapılan her üç nüshada da bulunan gazelin son beytinde geçmektedir. Bağlamının açık olarak görülebilmesi için bahsi geçen gazelin tamamı aşağıda verilmiştir:

¹⁴ Bahsi geçen nüsha bugün elimizde bulunmamaktadır. Nüshaya ulaşmak için araştırmamız devam etmektedir. Ancak halihazırda elimizde bulunmadığından Kocaengin'in yaptığı okumayı denetlemenin imkanı bulunmamaktadır. C nüshasında "şâdî" olan sözcüğün burada "şâh" a nasıl dönüştüğünü şimdilik izah edemiyoruz.

¹⁵ Karahan eser üzerinde bir doktora tezi yapmış sonrasında ise bu tezini neşretmiştir. Tezde eserin yazarını iki beyit üzerinden belirleyen araştırmacı neşirde bunlardan birini kullanmayacaktır.

N nüshası (Karahana'nın neşrinden)	C nüshası
Ağlar eydür dirîğâ ben faķîr Ne kılayum yaluñuz ƣaldum ھاķîr Var olaydı ŗimdi ƣardaŗum benüm Yâr olaydı ƣalmayaydum ben faķîr Dert elinden görürem cevır (ü) cefâ Beni yârumdan ayırdı nâ-güzîr Çarĥ-ı ğaddâr oldu bu yâr olmadı Yârı yârından ayırdı çarĥ-ı bi'r İbn-i yâmin ƣaldı bunda yalañuz Ger olaydı ŗimdi ŗâh Yûsuf emîr Nideyüm derdüme dermân olmadı Bulamadum yûsufumı ben darîr Kime virür ھاŗret (ü) düd-ı firâķ Kimseneye 'izzet irür bir serîr (s. 255-56)	Ağlar eydür dirîğâ ben faķîr Ne kılayum yaluñuz ƣaldum ھاķîr Varmiseydi benüm ol ƣardaŗuĖum Yâr olaydı ƣalmayaydum ben faķîr Devr elinden cevır gördüm çok cefâ Beni yârümden ayırdı nâ-güzîr Çarĥ ğaddâr oldu bu yâr olmadı Yârı yâr ayırur ol çarĥ-ı pîr Kime virür ھاŗret ü derd ü firâķ Kimine virür sa'âdet ber-serîr İbniyâmine dahi yâr olaydı Ger olaydı ŗimdi ol Yûsuf emîr Nideyüm derdüme dermân olmadı Yûsufı dir bulamadum ben darîr (43b)

Eserde yazarın Darîr olarak tespit edilmesine delil olarak gösterilen ikinci beyit ise, sadece N nüshasının hatime bölümünde geçmektedir. Bu beyit C nüshasında hiç yer almazken GN nüshasında N nüshasından farklı olarak bulunmaktadır. Bu beyit N ve GN nüshasında ŗu bağlamda yer almaktadır:

N	GN
Ƙanı İskender ƣanı fağfûr ŗâh Ƙanı cemŗîd ƣanı ol zerrîn külâh Ƙanı ƣârûn ile Hârûn-ı faķîr Yire ĖiĖdi maĥrûm oldu iy darîr Ƙanı anlar kim bu dünyâ mâlinı cem' ƣıldı gördi dünyâ ĥâlini (s. 318)	Ƙanı İskender ƣanı Cemŗîdi ŗâh Ƙanı fağfûr ƣanı ol zerrîn külâh Ƙanı Ƙârûn ile Hârûn-ı ŗaĖîr Yire Ėirüp maĥvoldılar ھاķîr Ƙanı anlar kim bu dünyâ mâlinı cem' ƣıldı gördi dünyâ ĥâlini (s. 146)

Bu iki beyitten hareketle eserin Darîr'e ait olduğunu tespit eden Karahan, "Darîr'in mensur eserlerindeki bazı manzumelerde kullandığı ve "darîr" ile aynı manada olan "gözsüz" mahlasına, bu mesnevisinde rastlamıyoruz."(Karahan 1994: 23) diyerek zımnen bir şüpheye yer vermekle kalmamış eklediği dipnotta yaptığı bu tespitin eldeki bilgilere uyan en uygun tercih olduğunu ima etmiştir:

Müellifin tam adı eserde geçmiyor. Ancak Kıssa-i Yûsuf'un telif tarihi ile Darîr'in diğer eserlerinin telif tarihi arasındaki uygunluk, dil ve üslup benzerliği, eserdeki Erzurum ve çevresi ağız özellikleri ile aynı asırda yaşamış Türkçe yazan "darîr" mahlaslı bir başka müellifin bulunmayışı bu eserin Erzurumlu Darîr'e ait olduğunu göstermektedir. "(Karahan 1994: 23)

Zımnen bir şüpheyle de olsa yapılan bu tespit Darîr ile ilgili yapılan çalışmaların kahir ekseriyetinde ve edebiyat tarihlerinde olduğu gibi kabul edilmiş, eserin Darîr'e ait kılınmasını sağlayan delillendirmedeki boşluklar üzerine gidilmemiştir. Darîr'in *Sîretü'n-Nebî*'sindeki manzumeler üzerine hazırladığı doktora tezini 2013 yılında tamamlayan Esra Egüz bu boşlukları ve şüpheli alanları görüp isabetli bir şekilde sorunsallaştırmıştır:

Ayrıca burada Kıssa-i Yûsuf'un Darîr'e aidiyeti hususunda şüpheler bulunduğunu da söylememiz gerekir. Bu şüphelerin sebebi, Kıssa-i Yûsuf'ta Darîr'in mahlasının sadece bir beyitte geçmesi, Sîretü'n-nebî'de çokça yer alan Gözsüz mahlasının bu eserde kullanılmaması, Sîretü'n-nebî ve Fütûhu's-Şâm'ın aksine Darîr'in Kıssa-i Yûsuf'ta kendinden bahsetmemesidir. İki eser arasındaki bir diğer fark ise, Sîretü'n-nebî'de görme ile ilgili pek çok benzetme varken, Kıssa-i Yûsuf'ta böyle bir benzetmeye rastlanmamasıdır. Bu eserde görme ile ilgili unsurlar, yalnızca Hz. Yakub'un ve Züleyhâ'nın gözlerinin kapanması bahsinde karşımıza çıkar. Fakat müellif bu bölümlerde kendi gözlerinin görmemesinden bahsetmez. Oysa Sîretü'n-nebî'de sık sık kendi gözsüzlüğünden bahsetmekte, hatta gözlerinin açılması için Allah'a dua etmektedir. (Egüz 2013: 59)

Kıssa-i Yûsuf ile *Sîretü'n-Nebî* arasındaki farklılık ve benzerlikleri ele aldıktan sonra Egüz şu sonuca varmaktadır:

Sonuç olarak, Kıssa-i Yûsuf'un H. 768/ M. 1366-67 yılında yazılmış bir mesnevi olduğunu, Darîr'in ilk eseri sayılmakla beraber ona aidiyeti hususunda şüphelerin bulunduğunu ve bu eserle Sîretü'n-nebî arasında üslup olarak pek fazla benzerlik olmadığını söyleyebiliriz. (Egüz 2013: 62)

Bu makaleyle birlikte ilim alemine tanıttığımız C nüshasındaki açık bilgileri de dikkate alarak N ve GN nüshalarından hareketle eserin Darîr'e ait olduğuna dair kanıt olarak görülen beyitleri değerlendirmekte fayda vardır. Bağlamı da dikkate alınarak birinci beyte bakıldığında, bu beyitte geçen "darîr" kelimesinin, eserin yazarından ziyade hikâyenin akışı içerisinde gazeli söyleyen İbniyamin'e işaret ettiği açıktır. Bu sözcüğün "hakîr, nahîf" gibi tevazu ifadesi için bağlam içerisinde yer aldığı şüphe yoktur. Nitekim yazarın Şâdî ve Meddâh sözcükleri ile açık bir şekilde belirtildiği C nüshasında da bu beytin bulunuyor olması sözcüğün bu bağlamda kullanıldığını desteklemektedir. Bağlamı zorlayıp sözcüğün mahlasa işaret ettiğini varsaydığımızda ise, "Mesnevideki diğer gazellerde neden bu mahlas kullanılmadı?" sorusu cevapsız kalacaktır. Nitekim Leyla Karahan da bu beyti doktora tezinde kanıt olarak kullanırken kitabında bu beyte yer vermemiştir.

"Kanı kârûn ile Hârûn-ı fakîr / Yire giçdi mahrûm oldu iy **darîr**" şeklindeki ikinci beyte gelince, öncelikle bu beytin C nüshasında yer almayan bir bölümde bulunduğunu, GN nüshasında ise "Kanı Kârûn ile Hârûn-ı şağîr / Yire girüp mahvoldılar **hakîr**" şeklinde yer aldığını belirtmekte fayda vardır. Kocaengin'in neşrini görüp buradaki farkları değerlendirdiğini ifade eden Karahan'ın bu farklılığı -eğer gözden kaçırmadıysa- hiç değerlendirmeye almadığı anlaşılmaktadır. N nüshasındaki şekliyle beytin bağlamına bakıldığında sözcüğün, Karahan'ın düşündüğü şekilde, yazarın kendisine seslenmesini mümkün kıldığı gibi, yukarıdaki bağlamında yani yazarın kendisini tevazu maksadıyla alçak göstermesi anlamında da kullanılmasını ihtimal dahiline sokmaktadır. Nitekim Yûsuf-ı Meddâh, *Maktel-i Hüseyin* adlı eserinde de tam olarak bu beytin bağlamında olmasa da kelimeyi hakaret maksadıyla şu şekilde kullanmıştır:

Tîğ üşürdi haricîler ol zamân
 Müslimi kıldı şehîd ol kıltabân
 Kesdi başın hemân-dem ol darîr
 Aldı geldi tâ Ziyâd oğlu haķır (Özçelik 2008: 151)

Tüm bunları bir tarafa bırakıp bu ikinci beyitte kullanılan “darîr” sözcüğünün bir yazara işaret ettiği varsayılsa dahi esere bütünü ile yaklaşıldığında bunun Erzurumlu Darîr’e ait olmasının mümkün olmayacağını destekleyen güçlü emareler ile karşılaşıldığı görülecektir. Bunlar Esra Egüz’ün yukarıda yer verdiğimiz cümlelerinde özetlendiğinden tekrarlanmayacaktır.

Çalışmamızın başında yer verdiğimiz C nüshasının tanıtımı ve N ile GN nüshalarına dair yaptığımız değerlendirmelerden sonra eldeki eserin Erzurumlu Darîr’e ait olmasının oldukça zayıf bir ihtimal olduğu ortaya çıkmaktadır. N ve GN nüshasında eserin yazarına dair çok önemli bilgileri barındıran hami övgüsündeki beyitler bulunmadığından ve eserin Erzurumlu Darîr’e ait olduğu noktasında bir ön kabule sahip olduklarından olsa gerek iki nüshayı esas alarak metin üzerine çalışan araştırmacılar, GN nüshasının sonunda bulunan ve bağlamına göre yazarı işaret ettiği çok açık olan “Meddâh” sözcüğünden hiç şüphelenmemişlerdir. Dolayısıyla da eserin asıl hikâye bölümünde, her üç nüshada da geçen ve bağlamından metnin yazarına açık bir işaret olduğu görülen “Şâdî” ve “Meddâh” sözcükleri de dikkatlerini çekmemiştir. Bahsi geçen bağlamda, yazar Yûsuf’un mübtela olduğu onca musibete rağmen sabretmesi karşılığında Allah tarafından türlü türlü nimetlere eriştirilmesinden bahsettikten sonra dünya nimetlerinin özünde bir değer ifade etmediği noktasında genel bir nasihatte bulunup sözü kendisine getirir ve şöyle der:

Şâdî vü Meddâh’a dünyâ olmadı
 Zerrece dünyâ gözine gelmedi (51a)

N ve GN nüshasında da yer alan bu beyit, müstensihlerin bozması yüzünden olsa gerek Kocaengin ve Karahan’ın dikkatinden kaçmış ve herhangi bir şekilde değerlendirilmemiştir. Her üç nüshada da söz konusu mahlas ifade eden sözcüklerin bağlamı şu tablo ile gösterilebilir:

N nüshası	GN nüshası	C nüshası
Gör nice şabr itdi yûsuf miḥnete ‘Âķibet irdürdi Tañrı ni’mete Dünyâ miḥnet-hânedür iy merd-gâr Ni’met isteyenler olur ḥor (u) zâr Dünyâ mâlı senüñ olursa kamu Himmetüñ yoğısa yok bil iy ‘amu Dünyâyı şāzını meddâh kalmadı Zerrece dünyâ gözine gülmedi Bunda dünyâ_olmayana gül- medi gel Dünyānuñ zaḥmına merhem kimde gel (Karahan 1994: 277)	Gör nice şabr itdi yûsuf miḥnete ‘Âķibet Tañrı irürdi ni’mete Dünyâ miḥnet-hânedür iy merdigâr Ni’met isteyenler olur ḥor u zâr ... Dünyâ mâlı senüñ olursa kamu Himmetüñ yoğısa yok bil iy ‘amu Dünyâyı şāzını meddâh kalmadı Zerrece dünyâ gözine gülmedi Bunda dünyâ_olmayana gelmedi gel Dünyānuñ zaḥmına merhem degil (Kocaengin 1954: 119)	Gör nice şabr itdi Yûsuf miḥnete ‘Âķibet Tañrı irürdi ni’mete Dünye miḥnet evidür iy merd-i kâr Ni’met isteyenler olur ḥor u zâr Dünye mâlı senüñ olursa kamu Himmetüñ yoğ-ise yok bil iy ‘amu Şādī vü Meddâh’a dünyâ olmadı Zerrece dünyâ gözine gelmedi Bunda dünyâ olmasaydı gam degül Dünyâ gönül zaḥmına merhem degül (51a)

Yukarıdaki izahat, C nüshası zaviyesinden bakıldığında kesin olarak, N ve GN nüshaları zaviyesinden bakıldığında ise zedelenmiş delillerin tamiriyle birlikte *Kıssa-i Yûsuf* adlı eserin Erzurumlu Darîr değil de onunla çağdaş olan Yûsuf-ı Meddâh’a ait olduğunu göstermektedir. Ancak eserin tespit edilebilen bu nüshalarının baş ve sonları itibarıyla oldukça farklılık göstermesinin değerlendirilmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Bu noktada önümüzde iki tezin belirdiğini söylemek mümkündür:

1. Herhangi bir kasıt olmaksızın zaman içerisinde asıl nüshanın bu duruma gelmesi.¹⁶ Haddizatında belli bir topluluğa tiatral bir ortamda okunmak üzere kaleme alınmış bu eser, ilk yazıldığı andan sonra da gerek yazarı gerekse de başka meddahlar tarafından benzeri ortamlarda dolaşıma sokulmuş olmalıdır. Ong’un da ifade ettiği üzere böyle bir durumda (Ong 2018), sözlü kültür geleneğinde varlığını devam ettiren diğer birçok eser gibi elimizdeki eserin de her bir icra ve okumada doğal bir dönüşümden geçerek yeni bir versiyona doğru evrildiği, bu evrilme sürecinde de kimi eksiltme ve

¹⁶ Bazan kasıtlı olarak da metinlerde değişiklik yapıldığı olmuştur. Bk. (Özçelik 2017)

eklemelerin yapılmış olması düşünülebilir.¹⁷ Nitekim Kenan Özçelik'ten öğrendiğimiz kadarıyla Yûsuf-ı Meddâh'ın *Maktel-i Hüseyin* adlı eseri de benzeri süreçlerden geçtiği için zaman içinde oldukça farklı nüshaları oluşmuştur. Bunu farkedemeyen birçok araştırmacı, aslen Yûsuf-ı Meddâh'a ait olan *Maktel-i Hüseyin*'in kimi nüshalarını farklı kişilere atfetmiş, bazı araştırmacılar da bu maktelleri yine farklı kişilere ait kılarak bu metinler üzerinde tezler yapmıştır.¹⁸

2. İntihal ya da benzeri bir kasıt ile nüshada, yazara dair bilgi veren bölümlerin yok edilmesi. Bu tez N nüshasındaki "Darîr" sözcüğünü mahlas olarak kabul edip bu mahlası kullanan kişinin intihal eylemini gerçekleştirdiğini akla getirebilirse de bu ihtimal oldukça zayıftır. Bu zayıf ihtimalin gerçek olduğu varsayılacak olursa, eserin Yûsuf-ı Meddâh'a ait olduğunu delillendiren tüm bölümlerin ustalıkla eksiltildiği, buna karşın anlamlandırılmadığından olsa gerek hikâyenin içerisinde yer alan delilin yok edilemediğini düşünmek gerekecektir.

Nasıl bir dönüşüm geçirdiğini tam olarak tespit edemezsek de Darîr'e atfedilerek neşredilen N ve GN nüshası her halükarda bu makalede C nüshasını tanıttığımız *Kıssa-i Yûsuf*'un elimizdeki diğer iki nüshasıdır.

***Kıssa-i Yûsuf*'un Süle Fakih'in Yûsuf ve Zelîha'sı ile İlişkisi**

Erken dönem Türk edebiyatında yazılmış Yusuf kıssalarından birisi de isminin imlası konusunda bir ittifak bulunmayan Süle/Sule Fakîh/Fakî¹⁹'ya aittir. Gerek onun eseri gerekse de Şeyyâd Hamza'nın Yusuf u Züleyhâ'sı hakkında bilgi veren kimi kaynaklar bu iki eserdeki bazı beyit ya da mısraların aynı olduğunu yazmışlardır. Araştırmacılardan bir kısmı, Süle Fakîh'in eserini oluştururken Şeyyâd Hamza'dan yararlandığını yazarken Orhan Kemal Tavukçu ise yazdığı ansiklopedi maddesinde

¹⁷ Bundan dolayıdır ki bu makalede üç nüshası üzerinde durulan *Kıssa-i Yûsuf*'un başka nüshalarının da bulunabileceği kuvvetle muhtemeldir.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. (Özçelik 2008: 60-93; Özçelik 2017).

¹⁹ İsimlendirme konusundaki ihtilaflar için bk. (Ünver 2001)

Şeyyâd Hamza'nın Süle Fakih'in eserini özetlediğini kaydetmektedir. (Tavukçu 2010: 105) Öte taraftan Leyla Karahan da yazdığı bir makale ile Milli Kütüphane'de Süle Fakih adına kayıtlı Yz. A 2883 numaralı nüshadaki 400 beyit kadarlık bir bölümün elimizdeki metnin (Karahana tabiatıyla bunu Erzurumlu Darîr'in *Kıssa-i Yûsuf*'una ait kılmıştır) bir bölümünü oluşturduğunu tespit etmiştir. (Karahana 1988: 151-55) Bu durumun Süle Fakih'e ait kılınan *Yusuf u Züleyhâ*'nın başka nüshalarında da vaki olup olmadığı konusunda bilgi vermeyen Karahan'ın bu makalesinden dört sene sonra Kazım Köktekin söz konusu eseri doktora tezine konu eder. Köktekin ulaşabildiği 17 nüshasından üçünü kullanarak eserin metnini hazırlamıştır. Bu metinden hareketle bu makalede tanıtılan *Kıssa-i Yûsuf*'la mukayese ettiğimizde Karahan'ın bir nüsha üzerinden yaptığı bu tespitin Süle Fakih'in Yusuf u Züleyha'sının diğer nüshalarında da olduğunu gördük. Yani Süle Fakih'e ait olduğu kabul edilen *Yusuf u Züleyha* mesnevisinin baştan 400 beyit civarındaki bir kısmın bu makalede söz konusu ettiğimiz *Kıssa-i Yûsuf*'daki beyitlerle aynı olduğunu müşahade ettik. Süle Fakih'in Köktekin'in çalışmasına göre 5005 beyitten oluşan mesnevisinin diğer kısımlarında bu şekilde blok halindeki aynılıklar bulunmamaktadır. Bu durumun nasıl gerçekleştiği ayrı bir çalışmaya konu olacak kadar detaylıdır. Dolayısıyla biz burada makalemizin hacmini daha fazla aşmamak için ve konuyu ayrıntılı olarak başka bir çalışmaya bırakarak Leyla Karahan'ın tespitini teyit etmekle iktifa ediyoruz.

Sonuç

Cezayir Milli Kütüphanesi'nde bulunan bir *Kıssa-i Yûsuf* nüshasını tanıtip bu nüshanın erken dönem Türk edebiyatına katkısını ele aldığımız bu makalede şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

1. Bu çalışmanın sarahatle ortaya koyduğu öncelikli sonuçlardan birisi, yurtiçi ve yurtdışındaki Türkçe yazma eserlerin kataloglanması meselesinin ne kadar hayati derecede önemli olduğunun yeniden delillendirilmiş olmasıdır.
2. Bu çalışmada tanıtılan nüshanın daha evvel Erzurumlu Darîr'e atfedilerek neşredilen *Kıssa-i Yûsuf* ile aynı olduğu tespit edilmiştir. Yapılan mukayese ve değerlendirmeler

neticesinde, bu eserin Darîr'e ait kılınması hatalı olup söz konusu eser Darîr'e değil, onun çağdaşı olan Yûsuf-ı Meddâh'a aittir.

3. Bu makalede tanıtılan *Kıssa-i Yûsuf* nüshasındaki sarıh bilgilere göre, XIV. Yüzyıl Türk edebiyatının önde gelen isimleri arasında yer alan Yûsuf-ı Meddâh'ın hayatı ve eserleri etrafında oluşan ihtilafların ortadan kaldırılmasına katkıda bulunabilecek yeni bir eseri gün yüzüne çıkarılmıştır.
4. Yûsuf-ı Meddâh'a ait olduğu ortaya çıkarılan bu eserin yine erken dönem Türk edebiyatında kaleme alınmış Süle Fakih'in *Yusuf u Züleyhâ* mesnevisi ile de henüz tam tespit edilemeyen ve ayrıntılarının başka bir çalışmada ele alınması düşünülen bir ilişkisi olduğu görülmüştür.
5. Candaroğulları Beyliği'nin erken dönem Türk edebiyatındaki sanat ve edebiyat/yazın himayesine katkısını ortaya koyan yeni bir eser daha ortaya çıkmıştır.
6. Yapılan incelemeye göre, elimizdeki mesnevinin Yûsuf-ı Meddâh'ın yazdığı diğer mesnevilere göre tertip ve anlatım dili açısından daha gelişkin olduğu sonucuna varılmıştır.
7. Yeni bulunan bu nüsha önceki neşirlerin tashihi noktasında da önemli katkılar sağlamakta olup bahsi geçen eserin yeniden neşirini elzem kılmaktadır.

Kaynakça

- ÇELEBİOĞLU, Amil (1999), *Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. Yy.'a kadar)*, İstanbul: Kitabevi.
- EGÜZ, Esra (2013), *Erzurumlu Mustafa Darîr'in Sîretü'n-nebî'sindeki Türkçe Manzumeler (İnceleme-Metin)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE.
- ERKAN, Mustafa (1993), "Darîr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VIII, 498-499.
- GACEK, Adam (2013), *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, (çev. Ali Benli, M. Cüneyt Kaya), İstanbul: Klasik Yay.
- KARAHAN, Leyla (1985), *Erzurumlu Mustafa Darîr, Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf Züleyhâ)*, Ankara: Gazi Üniversitesi, SBE.
- KARAHAN, Leyla (1988), "Darîr'in Kıssa-i Yûsuf Mesnevisinin Bilinmeyen Bir Yazması", *Türk Kültürü Araştırmaları-Prof. Dr. Yaşar Önen'e Armağan, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*, Ankara, 151-155.
- KARAHAN, Leyla (1994), *Darir, Mustafa b. Yusuf b. Ömer Erzurumlu. Kıssa-i Yusuf=Yusuf u Züleyha*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- KARTAL, Ahmet, (2001), "Türkçe Mesnevîlerin Tertip Özellikleri", *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 69-18.
- KILIÇ, Atabey, (2008), "Aruz İmlâsı Üzerine Notlar" *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları: Prof. Dr. İsmail Ünver Adına*, C. 3, sy. 6, s. 471-487.
- KOCAENGİN, Gülçin (1954), *Zarîr ve Yusuf ile Zelîha Mesnevisi*, (bitirme tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü.
- Mustafa bin Muhammed (2016), *Kuran'ın Kalbi: 14. Yüzyıla Ait Bir Sure-i Yasin Tefsiri*, (hızl. Enfel Doğan), İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- OKUYUCU, Cihan ve YAZAR, Sadık (Haz.), (2018), *Konyalı Muhyî, Tercüme-i İbtidânâme (İnceleme-Metin-Günümüz Türkçesine Çeviri-Tıpkıbasım)*, Ankara: TDK Yayınları.
- ONG, Walter, (2018), *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözlün Teknolojileşmesi*, (çev. Sema Postacıoğlu Banon), Metis Yayınları, İstanbul.
- ÖZÇELİK, Kenan (2008), *Yûsuf-ı Meddâh ve Maktel-i Hüseyin (İnceleme- Metin-Sözlük)*, (basılmamış Yüksek Lisans tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, SBE.

- ÖZÇELİK, Kenan (2017) "17. Yüzyıldan 14. Yüzyıla Armağan: Şâdî Meddâh Adına Yayımlanan Maktel-i Hüseyin", *Mertol Tulum Kitabı*, (Ed. Ahmet Kartal- M. Mahur Tulum), İstanbul: Sivrihisar Belediyesi Kültür Yay., 2017, ss. 609-622.
- ÖZGÜL, M. Kayahan (2015), *Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış: Eski Türk Edebiyatı*, Ankara: Kurgan Edebiyat.
- ÖZYİĞİT, Nuran (1963), *Erzurumlu Darir'in Kıssa-ı Yusuf Mesnevisi Üzerinde Bir İnceleme*, (bitirme tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- TAVUKÇU, Orhan Kemal, (2010), "Şeyyâd Hamza", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIX, İstanbul, s. 104-105.
- TURAN, Lokman (2017), *Mesneviyi Gazelle Okumak*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- ÜNVER, İsmail, (2001), "Sulı, Suli, Sula, Sule, Süle ve Süli Fakih Rivayetleri Üzerine", *Türkoloji Dergisi*, C. 14, sy. 1, s. 15-20.
- YAZAR, Sadık, (2015) "Klasik Türk Edebiyatında Aruz Etrafında Gelişen İmla Hususiyetleri", *Osmanlı Edebi Metinlerini Anlama Kılavuzu*, İstanbul: KESİT Yayınları, s. 277-300.

EK: Meclis Başlarından Hareketle C nüshasının diğer iki nüsha ile
(N ve GN) Aynı Metni Barındırdığını Gösterir Tablo

N ve GN nüshası ¹	C nüshası
Eytdiler kim iy baba bize n'ola Yûsuf'ı kôm kim temâşâya gele Açılardı Yûsuf'ın gönlü gözi Hem temâşâ kıla ol koyun kızu Evden anı taşra kıymaz atası Bilür idi kim hikâyet nitesi Eytdi Yûsuf çıkmaz evden siz varuñ Her biriñüz işlü_ışiñüze gidüñ Geldi andan çün Yûsuf destür diler Yazuya çıkmaklığa göñlin biler	Eytdiler baba bize sen ne ola Yûsuf'ı virseñ teferrüce gele Açılardı Yûsuf'ın gönlü gözi Hem temâşâ eyleye koyun kızu Evden anı taşra kıymaz atası Hem bilürdi kim hikâyet nitesi - - Geldi Yûsuf babasına söyledi Yazuya çıkmaklığa kaçd eyledi (4b)
İşit imdi bir hikâyet eyledüm Bu ikinci meclisi yâd idelüm Gitdi Yûsuf ağlayı iy düstân Babasın añar idi kılup figân Gider-iken yolu sinlere irer Anasınuñ sini andaydı meger Âh kıldı deveden düşdi yire Kişi kendü anası sinnin göre Anasınuñ sinni üstine gelür Sini kuçar ağlar [u] zârî kıılır Ağlar eydür iy ana ben nideyüm Cebre düşdüm nice tedbîr ideyüm	İşit imdi bir hikâyet idelüm Bu ikinci meclisi şerh idelüm Gitdi Yûsuf ağlayı iy düstân Bu yaña Ya'kûb ider âh u figân Gider-iken yolu sinlere irer Anasınuñ sini andaydı meger Âh kıldı deveden düşdi yire Kişi kendü anasın kaçan yire Anası[nuñ] sini üstine gelür Sini kocup ağlar [u] zârî kıılır Ağlar eydür anacuğum nidelüm Cevre düşdüm nice tedbîr idelüm (9b)
Başlayalum söze âğâz idelüm Bu üçüncü meclise yâd idelüm Şatun alır Yûsuf'ı eve gelür Onca virdi kim hâzîne boş kıalur Serzeniş kıldı pes ana hâş (u) 'âm Bir kıul-içün mâlnı virdi tamâm Eyyü mi kıldı hâzîne boş kıodı Nesne kıomadı özine boş kıodı	Başlayalum söze âğâz idelüm Bu üçüncü meclise sâz idelüm Şatun aldı Yûsuf'ı aldı gelür Anca virdi kim hâzîne boş kıalur Serzeniş kıldılar anı hâş u 'âm Bir kıul-içün mâlnı virdi tamâm Eyü mi kıldı hâzîne boş kıodı Nesne kıomadı özine hoş mıdı

¹ Karahan'ın neşrinden yazılmıştır.

Ol ḥazīnedārını ol dem oḡur Söger ü buşar aña yavlaḡ kaçır Didi cümle mālumu virüñ ḡamu Eydür āḡir sen buyurduñ iy ‘amu	Ol ḥazīnedārını ol dem oḡur Söger ü buşar aña yavlaḡ kaçır Eytdi niçün mālumu virdüñ ḡamu Eytdi sen vir didüñ āḡir iy ulu (17b)
Söze gelgil söyle bülbül sâzıla Gir kışaş gül-zârına pervâzıla Çünki aḡsen didi rabbü'l-‘âlemîn Bu kışaş ḡaḡḡındadır yâ müslimîn Çünki bu kışşayı bünyâd eyledük Uş çehârum meclisin yâd eyledük Ehl-i zindân anuñıla oldı şâd İllâ Yûsuf ḡayḡulu iy ḡoş-nihâd Gice gündüz zâr u efgân eyler ol Derdile deryâyı ḡayrân eyler ol	Söze gelgil söyle bülbül sâz-ıla Gir kaçaş gül-zârına pervâzıla Çünki “aḡsen” didi rabbü'l-‘âlemîn Bu kaçaş ḡaḡḡındadır yâ müslimîn Biz bu söze çünki bünyâd eyledük Uş çehârum meclisin yâd eyledük Ehl-i zindân anuñ-ıla oldı şâd İllâ Yûsuf ḡayḡulu iy ḡoş-nihâd - - (25b)
Gel bişinci meclis(e) iy pür-hüner Diñle ‘aḡluñ varısa iy baḡt-ver - - Cân ḡidâsı ḡikmet oldı iy ‘azîz Ma‘rifet göñlinde bitdi key temîz Ma‘rifet ehli ḡulaḡuñ aç berü Câna uyḡıl nefis terk itḡil girü Kışşa-i Yûsuf yine yâd idelüm Hem kışaş bâḡında pervâz idelüm	Gel bişinci meclise iy pür-hüner Diñle cânuñ var-ısa iy baḡtver Ten ḡidâsı yatmaḡ uyḡu durur İllâ anuñ yimişi ḡayḡu durur Cân ḡidâsı ḡikmet oldı iy ‘azîz Ma‘rifet bitdi göñüle key temîz Câna uyḡıl nefis terk it kaç girü Ma‘rifet ehli ḡulaḡ açuñ berü Kışşa-i Yûsuf yine sâz idelüm Hem kaçaş bâḡında pervâz idelüm (34a)
Girü çünkim ma‘rifet-sâz idelüm Size ma‘nâ sözin âḡâz idelüm Tûḡıye şekker dökölüm bî-ḡisâb Bülbüle gül gösterelüm ber-şavâb Diyelüm altıncı meclis-i maḡâl Diñle imdi nice oldı vaşf-ı ḡâl ḡasretile nâme(yi) kıldı tamâm Virdi oḡlanlarına eydür imâm Uş size ben bir vaşıyyet eylerem Sözümü ḡutuñ benüm kim söylerem Bir ḡapudan girmenüz ḡamu bile Degmesün size yavuz naḡar bile	Gelüñ ma‘rifet sâz idelüm Size ma‘nî sözin âḡâz idelüm - - İdelüm altıncı meclisden ḡaber Diñle gör nice oldı vaşf-ı ḡâl ḡasret-ile nâmeyi kıldı tamâm Virdi oḡlanlarına eydür imâm Uş size ben bir vaşıyyet eylerem Sözümü ḡutuñ benüm kim söylerem ḡamuñuz bir ḡapudan girmen bile Degmesün size yüzüñüzden bile

Degme kapudan ikişer (siz) girün dirilüp bir yirde ol şâha varuñ(s.252)	Degme bir kapudan ikişer girün Bir yire dirilüp ü şâhı görün (42a)
Yine âgâz eyledüm bir vaşf-ı hâl Söyleyelüm hem yedinciden maķâl Kışşa-i Yûsuf hikâyet kılalum Hem kışaş hükmin rivâyet kılalum İbn-i ‘Abbâs böyle buyurdi beyân Diñle iy mü’min bunu bâ-güş-ı cân Hâşşa-i dürr kim zi-deryâ-yı kelâm Her biri kim dünyâ gencinden kelâm Cân kulağın açar iseñ iy ‘azîz Göñlüñe dürr dir(er) iseñ bâ-temîz Eytdi oğlum yûsufı isteñ buluñ Yûsufı istemege meşğûl oluñ (s. 273)	Yine âgâz eyleyelüm vaşf-ı hâl Söyleyelüm hem yedi meclisden maķâl Kışşa-i Yûsuf hikâyet kılalum Hem kaşaş hükmin ri‘âyet kılalum İbni ‘Abbâs eyle buyurmuş beyân Diñle iy mü’min bunu bâ-güş-ı cân - - Cân kulağın açar iseñ iy ‘azîz Cân u göñlüñ şād ola şöyle temîz Eytdi oğlum Yûsuf’ı isteñ buluñ Yûsuf’ı istemege meşğûl oluñ (49b)
Sekkizinci meclise sürem kalem Yûsuf öñince götürem hem ‘alem Söze âgâz idelüm biz bâ-şitâb Sözden oldı kâmulara feth-i bâb Sözile irdi erenler tañrıya Tañrı sözün işidesin bî-riyâ Sözdür âhir ol cevâhir kim kelâm Her ki tıtdı emrini oldı tamâm - - - - Ne ki peygâamberlere virdi cevâb Şöyle virdi bunlara (ol) ferd-rabb (297-98)	Sekkizinci meclise sürem kalem Yûsuf öñinde götürelüm ‘alem Söze âgâz eyleyelüm iy şebâb Söz olur kâmulara feth-i bâb Söz-ile irdi erenler tañrıya Her kimesne ki bu sözden tuya Sözdür ol cevher kim adıdur kelâm Her [ki] dutdı emri[ni] oldı tamâm Mâl u cevher dünyede kâdur saña Söz işitmeseñ öñdi kâdur saña Söz-ile buldı bulanlar Tañrı’yı ‘Aql-ıla buldı bulanlar Tañrı’yı Ne ki peygâamberlere virdi Çalab Söz-ile virdi bunlara Ferd ü Rab (56a)